

Könyvkiadás, pénzbefektetés és diplomácia – Kolosvári István, Apafi követe Hollandiában (1684–1686)*

*Studiorum meorum magistro,
Valentino Keserü*

A török sereg 1683-ban Bécsnél elszenvedett veresége után formálódó nemzetközi törökellenes szövetség láttán Apafi Mihály fejedelem kísérletet tett rá, hogy megszerezze Európa protestáns hatalmainak támogatását ahhoz, hogy Erdély a török Magyarországról való kiűzése után kialakuló majdani európai erőterben megőrizhesse szuverenitását. A brandenburgi választófejedelemhez, Hollandiába és Angliába Kolosvári István (1649–1717) nagyenyedi professzort küldte követként, aki korábban Hollandiában tanult¹ és Angliában is megfordult,² majd 1679-től a kollégium tanára volt.³

Kolosvári küldetésével kapcsolatban Bod Péter a következőket jegyezte fel: „Mikor az Erdélyieknek állapotjok a’ Napkeleti es Napnyugoti Tsazaroknak hadakozások által meg-nehezedet volna, az Erdelyi Fejedelemtől, és a’ Réformátus Státustól küldetett ez Követségbe a’ Brádenburgiai Választó-Fejedelemhez, és a’ Belgiumi⁴ Felséges Ordókhoz,⁵ hogy azok vennék munkában Erdélynek a’ Vallásra nézve jó móddal a’ Felséges Austriai Házhoz való hajlását 1685-dik Eszt. ben. Járt abban két Esztendőig; mitsoda haszonnal vagy kárral, semmi ollyas nyoma nem látszik”.⁶

A kortárs Bethlen Miklós, aki Bodnál jóval tájékozottabb volt, *Önéletírásában* határozott, lesújtó és feltételezhetően szubjektív véleményt formált Apafi követének külföldi tevékenységéről: „Kolosvári István két esztendei chimerica⁷ követéségből, Berlin, Hága, Londinumból hazajöven, noha oda fel azt javallották a mű lelki atyáinkfiai, hogy ante victoriam⁸ kössük meg a békeség és status csomóját Bécsben: ekkor Teleki parancsolatjára vagy hallgatott vagy hazudott. Pudeat

* E közlemény a Magyar Szak- és Szépirodalmi Szerzők és Kiadók Reprográfiai Egyesülete alkotói támogatásának és a Klebelsberg Kunó-ösztöndíj által 2010-ben biztosított kutatási lehetőségnek köszönhetően jött létre. Szintén köszönettel tartozom Gömöri Györgynek és Jankovics Józsefnek hasznos tanácsaikért és értékes észrevételeikért, valamint Bartók Istvánnak a regeszták alapjául szolgáló latin szövegek fordításának gondos és alapos lektorálásáért és a többi szövegben előforduló problematikus latin szavak és kifejezések feloldásában és értelmezésében nyújtott segítségéért.

¹ BOZZAY-LADÁNYI, 2007. 136, 193, 252.

² GÖMÖRI, 2005. 34, 61.

³ Életrajzát ld. BOD, 1766. 155–160.

⁴ Hollandia korabeli elnevezése

⁵ ordókhoz = rendekhez

⁶ BOD, 1766. 156.

⁷ chimerica = rejtélyes, talányos, kérdéses

⁸ ante victoriam = a győzelem előtt, vagyis Buda visszafoglalása előtt

theologum;⁹ soha mai vénségemig meg nem tudtam tanulni, mint s kivel tractált¹⁰ az ecclesia¹¹ pénzén, hanem ha Utópiában Morus Tamással.”¹²

Kolosvári külföldi tevékenysége németországi vonulatának megismeréséhez Koncz József járult hozzá azzal, hogy még a 19. század végén közölte a professzor Berlinből Apafihoz és Teleki Mihály kancellárhoz írt leveleit.¹³ A brandenburgi választófejedelem, Frigyes Vilmos udvarában folytatott diplomáciai tárgyalásai eddig kevés figyelmet kaptak,¹⁴ annál többet foglalkozott a szakirodalom ottani leveleinek azokkal a részeivel, amelyek az erdélyi használatra Hollandiában nyomtatandó Bibliára vonatkoznak.

Az erdélyi országgyűlés már 1683-ban határozatot hozott arról, hogy az ország számára új Bibliát kell nyomtatni, mivel a korábban nyomott példányok már elfogytak. Úgy határoztak, hogy a Szentírást Hollandiában nyomtattatják ki. Apafi ennek nyomán úgy döntött, hogy a kiadás fedezeteként az erdélyi református egyház által biztosított 2500 aranyforintot utalják át Amszterdamba. A kinti munkálatok megszervezésével és lebonyolításával a követként amúgy is Hollandiába induló Kolosvárit bízták meg, aki csak Berlinben értesült arról, hogy Tótfalusi Kis Miklós – saját költségén – már javában nyomtat egy magyar nyelvű Bibliát. Apafi bizalmasa az erre vonatkozó híreket folyamatosan továbbította haza, ahol tudósításai nagy visszhangot váltottak ki. A Biblia nyomtatásáról tudósító levelei a Tótfalusi-szakirodalom egyik alapforrásává lettek, elsősorban azért, mert a hozzá kapcsolódó iratokkal együtt jól dokumentálják azt a folyamatot, amelynek során Erdély politikai és egyházi vezetői kezdetben megdöbbenek, majd Tótfalusi nekik írt leveleinek köszönhetően elfogadták, végül támogatták a nyomtatás alatt levő mű befejezését. Ennek az lett a következménye, hogy Kolosvári küldetésének egyik célja megszűnt, viszont ebből adódóan új feladatként gondoskodnia kellett az Amszterdamba kiutalt és időközben feleslegessé vált pénz kinti befektetéséről.

Az enyedi tanár személye iránti, előbb említett élénk érdeklődés ellenére sem történt még meg hollandiai tevékenységének feltárása, ezért e helyütt teszem közzé az Apafi bizalmasának követjárására vonatkozó magyarországi, erdélyi és hollandiai dokumentumokat abban a reményben, hogy hozzájárulhatnak küldetésének tárgyilagos megítéléséhez.

Az eddigi – logikusnak tűnő – elképzelések szerint Kolosvári Németországból érkezett Hollandiába, onnan átment Angliába, majd Hollandiából visszatért Erdélybe. Hollandiai tartózkodásának kronológiájára eddig két közvetett és két konkrét adat állt rendelkezésünkre. Egy Berlinből 1684. szeptember 8-án Teleki Mihály kancellárnak írt levelében az áll, hogy tervei szerint napokon belül elindul Hollandiába.¹⁵ Apafi utasításának megfelelően a Biblia kiadására szánt pénznek az év karácsonyára kellett Amszterdamba érkeznie,¹⁶ ami azt jelenti, hogy Kolosvári megérkezése is körülbelül ekkorra volt tervezve. 1685. március 31-én levelet

⁹ pudeat theologum = szégyellheti magát a teológus

¹⁰ tractált = tárgyalt

¹¹ Az erdélyi református egyház.

¹² V. WINDISCH, 1955. I. 354.

¹³ KONCZ, 1886, 1887.

¹⁴ Berlini leveleiből idéz SZÁDECZKY, 1901. 434; R. VÁRKONYI, 1984. 174.

¹⁵ KONCZ, 1887. 222.

¹⁶ SZILÁGYI, 1894. 379; JAKÓ, 1974. 297.

írt Telekinek Amszterdamból,¹⁷ majd ugyanazon év május 23-án ugyanott megkapta Willem Anslaar (1633–1694) református lelkész elismervényét arról, hogy az utóbbi átvette tőle megőrzésre a Biblia kiadására szánt pénz amszterdami befektetését igazoló kötelezvényeket.¹⁸

Kolosvári eddig ismeretlen, Hágából, 1685. október 23-án Apafihoz írt leveléből kitűnik, hogy Hollandiában több mint két hónapig foglalkozott a pénz biztonságos befektetésével. Egy másik, szintén ismeretlen hollandiai feljegyzésből pedig az is megállapítható, hogy az összeget az év május 8-án fektette be. Ez azt jelenti, hogy március 8. előtt már Hollandiában kellett lennie. Ennél többet, vagyis hogy 1684 szeptemberének vége és 1685 március eleje között kellett Hollandiába érkeznie, a jelenleg rendelkezésre álló adatok alapján bizonyosan nem állíthatunk, annak ellenére sem, hogy a szakirodalomban különböző dátumok vannak forgalomban odaérkezésének időpontjáról.¹⁹ Az, hogy itt közlendő megbízólevele csak 1685. január 20-án készült el, két dolgot jelenthet. Az egyik, hogy korábban említett terveinek megfelelően már 1684 szeptemberében elindult Berlinből Hollandiába, és ottléte első hónapjait a Biblia kiadásával kapcsolatos tárgyalások kötötték le, amiről az otthoniak tudtak, ezért küldték meg számára csak később a megbízólevelet. A másik lehetőség az, hogy terveivel ellentétben csak 1684 végén érkezett Hollandiába, amiről az otthoniakat tájékoztatta, és akkor kérte meg a megbízólevelet.²⁰ Mivel – mint később lesz róla szó – a Biblia-kiadás ügyében többekkel is találkozott, joggal feltételezhetjük, hogy 1684 végén, 1685 elején már Hollandiában volt.

Ami Apafi küldöttének diplomáciai megbízatását illeti, a fejedelem egy 1685. január 20. után Kolosvárihoz intézett, eddig csak részben közzétett leveléből kitűnik, hogy a pénz befektetése után Apafi utasítására vissza kellett térnie Berlinbe, ahonnan saját beszámolója szerint csak a brandenburgi választófejedelem biztatására tért vissza Hollandiába. Ennek fényében már érthető, hogy utánaküldött megbízólevelét a Staten-Generaal, a holland parlament miért csak október 27-én tárgyalta. Tudósítása megírásakor már hat hete volt Hágában (vagyis 1685. szeptember 11. körülől), oda pedig egy hathetes időszak után érkezett, miután Hamburgból elindult Hollandia felé, de a tengeri viharok hátráltatták útjában, ami azt jelenti, hogy a német kikötővárost legkésőbb július 31. táján el kellett hagynia. Mivel a fejedelemnek írt, addigi útját összefoglaló levelében nem szól arról, hogy eljutott-e Angliába, ahová egyébként megbízólevelet is kapott,²¹ sőt a katolikus II. Jakab trónralépését mint angliai útját akadályozó tényezőt említi, további kuta-

¹⁷ GÖMÖRI, 2002. 525.

¹⁸ HERNER–KESERŰ, 1985. 95.

¹⁹ Koncz közleményében kétszer is tévesen jelent a meg a levelek dátuma: „7 Fbris” és „8 Fbris”. Dézsi a „Fbris” rövidítést februárnak értelmezte, ezért azt állította, hogy Kolosvári 1685 februárjában még Berlinben volt, és csak akkor indult Hollandiába (vö. DÉZSI, 1899. 76.), jóllehet az eredetiben (MOL, P 1238, 15. doboz) „7 7bris” és „8 7bris”, vagyis szeptember 7. és 8. áll. Jakó forrás megadása nélkül azt állítja, hogy Kolosvári 1684 októberében vagy novemberében érkezett Amszterdamba (vö. JAKÓ, 1974. 21.). Molnár azon a véleményen van, hogy Apafi követe 1684 késő őszén érkezett a városba (vö. MOLNÁR, 2002. 115.).

²⁰ A számára kiállított iratokat a berlini udvaron keresztül küldték meg neki, és útjáról a református államok bécsi követeit is tájékoztatták. Az ezzel kapcsolatos levelek fogalmazványait ld. MOL, P 1238, 17. doboz.

²¹ MOL, P 1238, 17. doboz.

tásoknak kell tisztázniuk, hogy az 1685. május 23. és július 31. közötti időszakban valóban járt-e a szigetországban.²²

Kolosvári egy másik ismeretlen, már hazatértében Bécsből, 1686. április 20-án kelt, Telekinek címzett levelében azt is megemlíti, hogy Hollandiából az év január elején indult hazafelé, ami azt jelenti, hogy nem sokkal azután hagyta el az országot, hogy a holland parlament az év január 4-én határozatot hozott megbízólevele ügyében. Sőt, az enyedi professzor leveléből az is kiderül, hogy második hollandiai útja után hazafelé *harmadszor* is útba ejtette Berlint.

A magyarországi, erdélyi és hollandiai dokumentumok egymást támogatva tehát arról tanúskodnak, hogy Apafi követe – az eddigi elképzelésekkel szemben – *kétszer* járt Hollandiában, és míg kintléte első szakaszában a Biblia-kiadás ügyével, majd a feleslegessé vált pénz befektetésével foglalkozott, addig diplomáciai küldetését csak második útja alkalmával volt alkalma teljesíteni.

A Biblia nyomtatására kapott megbízása kapcsán Kolosvári és Tótfalusi Kis útjai szükségképpen keresztezték egymást. Az eddigi feldolgozások olyan képet rajzoltak az enyedi professzorról, mint aki körültekintően, magát az otthoni utasításokhoz tartva és – hivatalos megbízással rendelkező személyként – rendkívül határozottan járt el az ügyben.²³ Mivel az ezzel kapcsolatos amszterdami munkálkodására nem állnak rendelkezésre források, eddig csak – a magát nyilván sértve érző – Tótfalusi Kis azon közlésére kellett hagyatkoznunk, miszerint Apafi bizalmasa megzavarta munkájában, „egybegyűjtötte ellene az amszterdami consistoriumot”, vagyis az ottani református egyházközség tanácsát, hogy beszéljék le a Biblia nyomtatásáról, sőt a Hollandiában tanuló magyar diákok révén arra próbálta meg rávenni, hogy hagyja abba a munkát.²⁴ Mivel nem tudjuk, pontosan miről tárgyalt Kolosvári az ottani lelkészekkel,²⁵ és ezenkívül mit tett még, nem állapítható meg, hogy ellenséges szándékkal járt-e el. Már említett, Amszterdamból, 1685. március 31-én Telekihez írt leveléből mindenestre az derül ki, hogy voltak olyanok is Amszterdamban, akik sajnálták, hogy a Biblia nyomtatására Erdélyből kiindult kezdeményezés meghiúsult. Hogy az amszterdami lelkészek nem voltak egységesek a Biblia nyomtatásának kérdésében, azt az is mutatja, hogy amikor Tótfalusi Kis korábban ezzel kapcsolatos terveiről beszélt nekik, és közölte velük, hogy csak kétszáz tallérnyi pénze van, először megpróbálták lebeszélni,²⁶ viszont később anyagilag is támogatták.²⁷ Fennmaradt Kolosvárinak egy ugyanazonnap a fejedelemhez írt, eddig szintén kiadatlan levele is. Ebből és a Telekinek írtból is az tűnik ki, hogy Apafi követe némileg rezignáltan, mondhatni keserűen, de mindenképpen fegyelmezetten vette tudomásul a fejedelem

²² Jakó forrás megadása nélkül azt állítja, hogy Kolosvári 1685. június 10. után, vagyis azután ment Angliába, hogy Tótfalusi Kis befejezte a Biblia nyomtatását Amszterdamban. (Vö. JAKÓ, 1974. 21.) Gömöri György felvetette annak lehetőségét, hogy az enyedi tanár az év májusában, esetleg Kaposi Juhász Sámuellel együtt járt Angliában. Vö. GÖMÖRI, 2002. 524–525.

²³ DÉZSI, 1899. 67–80; JAKÓ, 1974. 19–21; MOLNÁR, 2002. 111–116.

²⁴ HAIMAN, 1987. 44–45.

²⁵ Az amszterdami református egyházközség levéltárában nincs nyoma annak, hogy az egyházközség tanácsa az ügyet formális ülésen tárgyalta volna. (Vö. JAKÓ, 1974. 453; HAIMAN, 1987. 147; MOLNÁR, 2002. 115.)

²⁶ HAIMAN, 1987. 124.

²⁷ JAKÓ, 1974. 309, 313, 474.

parancsát, miszerint ő már ne nyomtasson Bibliát, és az így feleslegessé vált pénzt fektesse be.²⁸ E két adat további források előkerüléséig tehát új adalékokkal szolgál az enyedi tanár alakjáról eddig alkotott képünkhöz, és óvatosságra kell hogy intsen szerepének megítélésében.

Ugyanebben a levélben Apafi bizalmasa még arról is beszámol, hogy a fejedelemtől kapott megbízása szerint körületekintően utánajárt annak, hová fektessék be a Biblia nyomtatására szánt pénzt. Csak annyit árul el, hogy tájékozódásképpen „egy néhány becsületes nagy emberekkel” beszélt, de nem említi meg Anslaar nevét, aki – más forrásból tudjuk – a befektetett pénz gondnoka lett. Egy hazatérte után öt évvel, 1691-ben írt, ismeretlen címzettnek szóló levelében – visszaemlékezve a pénz befektetésével kapcsolatos próbálkozásaira – Kolosvári viszont már megemlíti a lelkész nevét, mint akinek kiemelkedő szerepe volt a tranzakció lebonyolításában.

Anslaar nevét már Bod Péter feljegyezte, anélkül azonban, hogy foglalkozását megemlítette volna, és jöllehet a szövegösszefüggésből sejthető volt, hogy egy lelkészről van szó,²⁹ a 19. és 20. század szakirodalmában mégis „bankárrá” avaszt,³⁰ és csak 1985-ben kapta vissza eredeti foglalkozását.³¹ E tévedéssorozatnak az is oka lehetett, hogy a szakirodalom eddig még nem tisztázta, miért éppen ő egyengette a tranzakció útját.

Magától Kolosváritól tudjuk, hogy Berlinben kapta a hírt, miszerint az erdélyiek addigi hollandiai összekötője, Bernard Somer – szintén amszterdami lelkész –, a gályarabszabadító De Ruyter admirális veje, meghalt.³² Újabb összekötőként Theodor Craanen (1621–1688) leideni orvosprofesszort adta meg, ami azt jelenti, hogy Anslaar neve akkoriban nem merült fel az erdélyiek kapcsolattartójaként. Amszterdamba érkezve Apafi bizalmasának küldetése egyik céljából adódóan szükségképpen kapcsolatba kellett lépnie az ottani lelkészekkel, akik között Anslaarnak nagy tekintélye volt, és történetesen Johannes Coccejus (1603–1669), a 17. század egyik meghatározó teológusának lányát vette feleségül. Apósának közismerten sok magyar tanítványa volt, akikről Coccejus veje egy levelében már 1665-ben, tehát jóval Kolosvári Amszterdamba kerülése³³ előtt említést tesz.³⁴ Apósa révén nyilván találkozott annak tanítványaival is, így nem lehet véletlen, hogy az enyedi professzor az ottani lelkészek közül éppen vele ismerkedett meg.³⁵ Anslaarnak a Kolosvárral való találkozás után sem szakadtak meg kapcsolatai Erdéllyel: ő kezelte a befektetett pénzt annak

²⁸ Apafi korábban említett, 1685. január 20. után keletkezett leveléből eddig csak a nyomtatás előkészületeinek leállítására és a pénz befektetésére vonatkozó utasítás látott napvilágot. Vö. HERNER–KESERŰ, 1985. 95.

²⁹ BOD, 1766. 133.

³⁰ POKOLY, 1904–1905, V. 226; KOLTAY-KASTNER, 1954. 289; JAKÓ, 1974. 472.

³¹ HERNER–KESERŰ, 1985. 95. Ld. még HAIMAN, 1987. 147.

³² KONCZ, 1887. 231.

³³ Anslaar 1681-től szolgált lelkészként Amszterdamban. Vö. LIEBURG, 1996. 8.

³⁴ ASSELT, 1997. 74.

³⁵ Anslaaron (és az 1684 júniusában elhunyt Someren) kívül még két olyan korabeli amszterdami református lelkészről tudunk, akiknek voltak magyar kapcsolatai. Cornelis Dancckerts (1620/24–1693) és Balthasar Bekker (1634–1698) a megszabadított gályarab prédikátorok 1676 őszén Amszterdamban járt küldöttségével találkozott. Vö. MIKLÓS, 1919. 92; BUJTÁS, 2004. 256.

hazahozataláig,³⁶ Bethlen Miklós Amszterdamban járó fia, Mihály is felkereste 1693-ban,³⁷ sőt az sem kizárt, hogy miután Craanen 1685-ben a brandenburgi választófejedelem udvarába kapott meghívást,³⁸ ő lett az erdélyiek hollandiai összekötője.³⁹

Az 1691-ben keletkezett, ismeretlen címzetthez szóló levél fontos dokumentum, nemcsak azért, mert megvilágítja Kolosváriak a pénzügyi tranzakciót illető alapos előzetes tájékozódását, amelyet Anslaar segítségével folytatott annak érdekében, hogy a pénzt biztonságos helyen fektessék be, hanem azért is, mert korabeli magyar szerzőktől nem tapasztalt, egyedülálló részletességgel mutatja be Amszterdam – a világ akkori pénzügyi központja – pénzügyi életének a kívülálló számára zavarba ejtő lüktetését és veszélyektől sem mentes lehetőségeit, valamint adalékokkal szolgál a befektetett pénz további sorsához is.

Kolosvári számára szerencsés volt az Anslaarral való találkozás, mivel a lelkész ismerte a város pénzügyeit, hiszen számlája volt a Wisselbanknál, a legjelentősebb amszterdami banknál, ezenkívül betétje volt Amszterdam város kincstárnokainál is. Mivel a Wisselbank betét ellenében csak átutalási folyószámlákat vezetett a készpénzforgalom kiküszöbölése érdekében, de nem vagy csak nagyon csekély kamatot fizetett,⁴⁰ és a városban nem volt olyan bank, amely takarékpénztári funkciót is betöltött volna, logikus választásnak tűnt a pénzt a város kincstárnokainál befektetni, hiszen azok a város kiadásainak finanszírozására szívesen vették be a pénzösszegeket, kötelezvényt adva azokról, amelyeken feltüntették az éves kamatot.

Ami Kolosvári István követségének diplomáciai részét illeti, az itt közlendő hollandiai források keveset árulnak el az általa folytatott tárgyalások mibenlétéről. Craanennek Leidenből, 1685. július 13-án Apafihoz írt, eddig figyelemre nem méltott leveléből kiderül, hogy a professor felajánlotta szolgálatait a fejedelem követe hágai tárgyalásainak és Orániai Vilmossal, Hollandia helytartójával folytatandó megbeszéléseinek előkészítésére. Miután Kolosvári 1685 októberének végén átadta megbízólevelét, az ügyet kiadták az ottani parlament külügyi bizottságának, a végleges határozat viszont csak több mint két hónap múlva, 1686 januárjának elején született meg. Mivel a holland parlament Apafinak írt udvarias hangú válaszlevele vajmi kevés konkrétumot tartalmaz, a háttérben zajló informális tárgyalásokról viszont a hollandiai források hallgatnak, a megbeszélések tartalmáról igazából Apafi követének a fejedelemhez és Telekihez írt beszámolóit szolgálnak információval.

Kolosvári tevékenységének megítélése szempontjából különösen fontos az 1685. október 23-án Apafinak írt levele, amelyből kitűnik, hogy Erdély kérdése a legmagasabb szinten volt megbeszélések tárgya: az enyedi professor tárgyalt Gaspar Fagellel (1634–1688), Hollandia (mai fogalmaink szerinti) miniszterelnökével, és tervbe volt véve egy találkozója Orániai Vilmossal, akit később III. Vilmos

³⁶ BOD, 1766. 133.

³⁷ JANKOVICS, 1981. 44.

³⁸ NOACK–SPETT, 1997. 96.

³⁹ Az egyik, elhunyt alkalmából megjelent nekrológ szerint Anslaar „sokat tett a pfalzi és erdélyi egyházakért”. Vö. ALPHEN, 1694. 49. Erdélyi kapcsolatainak más vonatkozásait további kutatásoknak kell tisztázniuk.

⁴⁰ NIEUWKERK, 2009. 80–81.

néven angol királlyá koronáztak, és Apafi fiának gyámja lett. Ha összevetjük a fejedelemtől kapott megbízólevele hágai tárgyalásának időpontját (október 27.), a Telekinek írt levél dátumát (október 1.), amelyben az áll, hogy ígéretet kapott arra, hogy a parlament meghallgatja, és a fejedelemnek írt levél dátumát (október 23.), akkor azt a következtetést vonhatjuk le, hogy Kolosvári már jóval megbízólevelének hivatalos átnyújtása előtt informális tárgyalásokat folytatott, méghozzá a legmagasabb szinten.

Ugyancsak fontos információkkal szolgál Apafi követének útközben hazafelé, Bécsből, 1686. április 20-án Telekihez intézett levele, amely arra világít rá, hogy az udvarias válaszlével ellenére Hollandia a háttérben sokat tett a szuverenitását megőrizni kívánó Erdély törekvéseinek támogatására és az ezt elősegítő nemzetközi akció összehangolására. Kolosvári szerint Orániai Vilmos Erdély ügyében levelet írt a császárnak, tanácskozott a hágai császári követtel; holland tárgyalopartnerei azt ajánlották, hogy Svédország is járjon közbe Erdély érdekében a császárnál, ezzel párhuzamosan pedig Apafi is vegye fel a kapcsolatot a svéd királlyal; bécsi követüket visszaküldték állomáshelyére és írtak konstantinápolyi követüknek is, hogy kövesse figyelemmel Erdély sorsának alakulását, közben pedig tartson kapcsolatot Erdély portai követével.

Egy szintén újonnan feltárt irat, II. Hendrik Casimir (1657–1696), Friesland tartomány helytartójának 1686. január 24-én Apafihoz írt levele arról tanúskodik, hogy az enyedi professzornak az eddig említettekén kívül volt még egy mindaddig teljesen ismeretlen megbízatása is: mielőtt elhagyta Hollandiát, fel kellett keresnie Frízföldet, hogy átadja a fejedelem üzenetét, ami – bár a levélben csak utalásként jelenik meg –, minden bizonnyal megegyezett hágai tárgyalásainak céljával: támogatást szerezni Erdély státusának biztosítására. A dokumentum újdonsága még az is, hogy bizonyítja: Johannes van der Wacyen (1639–1701) frankeri teológiaprofesszor személyében Frízföldön is volt Erdélynek összekötője. Neve ugyan eddig is ismert volt a magyar-holland kapcsolatok történetéből, de csak mint olyan tanárként, akiket magyarországi és erdélyi diákok nagy számban kerestek fel. Mivel tanári állása mellett bő tíz éven át a helytartó titkos tanácsosa is volt, így rendkívüli befolyásra tett szert,⁴¹ így nem lehet véletlen, hogy Kolosvári Apafi üzenetének közvetítésére éppen hozzá fordult.

Ha csak a holland parlament semleges hangú válaszelevele alapján akarnánk megítélni Kolosvári útjának eredményességét, akkor igazat adhatnánk Bethlen Miklósnak, aki kérdésesnek tartotta Apafi bizalmasának külföldi tevékenységét. Ha viszont figyelembe vesszük, hogy Hollandia 1685 márciusában arra utasítja Bécsbe visszaindulni készülő követét, hogy a többi protestáns állam bécsi köveivel együttműködve támogassa Erdély ügyét, akkor azt kell mondanunk, hogy a fejedelem követének kiküldésével elérte célját, felhívta Hollandia figyelmét törekvéseire, és Hollandia nemcsak bécsi követe révén kívánt lépéseket tenni Erdély ügyének támogatására, hanem a fejedelemség követe révén tanácsokkal is szolgált egyéb diplomáciai akciók lebonyolítására.

Kolosvári kiküldése tehát ebben az értelemben nem volt hiábavaló, igaz, leveleiből érződik némi tétováság és a kezdeményezőkézség hiánya, és az sem vált az ügy előnyére, hogy megbízólevelét csak másodszeri nekirugaszkodásra, kiadása

⁴¹ Pályafutására és politikai súlyára ld. SLUIS, 1994.

után háromnegyed évvel tudta bemutatni Hágában, így csak akkor kezdhettek komoly tárgyalásokat befolyásos személyiségekkel. Mentségére szolgáljon, hogy a bécsi holland követ végül is csak 1687 januárjában tért vissza végleg állomáshelyére,⁴² így nem volt biztosítva a személyes közbenjárás lehetősége.

Bethlen Miklós a tőle származó idézetben azzal vádolja meg Apafi követét, hogy Teleki parancsára itthon elhallgatta vagy másképp adta elő, amit külföldi tárgyalópartnerei ajánlottak, miszerint Erdély még Buda visszafoglalása előtt kössön megállapodást a császárral, más szóval Teleki cinkosaként állítja be őt. Kolosvári bécsi levele arról tanúskodik, hogy holland tárgyalópartnerei valóban ezt tanácsolták neki, és erről a kancellárt tájékoztatta is, mégpedig bécsi levelének első helyén. Bethlen sommás ítélete hátterének megfejtése már meghaladja e közlemény kereteit, abban azonban valószínűleg szerepe van mind Bethlen és Teleki viszonyának, mind a korabeli erdélyi belpolitika megosztottságának, ami végsősoron odavezetett, hogy a császárral kötött, Erdély státuszát rendező megállapodás végleges aláírására csak 1686. június 28-án, néhány nappal az után került sor, hogy megkezdődött Buda ostroma.

Az itt közölt iratok nemcsak azért érdekesek az utókor számára, mert megvilágítják Kolosvári István külföldi útjának eddig feltáratlan diplomáciai részét, és új adalékokkal szolgálnak az erdélyi fejedelemség kiterjedt hollandiai kapcsolatrendszerére, hanem azért is, mert a bennük említett tervezett és már megtörténtnek mondott diplomáciai akciók későbbi feltárása nagyban hozzájárulhat ahhoz, hogy az eddiginél árnyaltabb képet kapjunk a fejedelemség szuverenitása megőrzése érdekében tett lépések külföldi támogatásáról.

⁴² SCHUTTE, 1976. 134.

Források

1.

Apafi Mihály levele a holland parlamenthez

Ebesfalva, 1685. január 20.

(NA, ASG, 11682, 497)⁴³

Arra kéri a parlamentet, hogy a vallást érintő ügyekben és a kedvező feltételekkel megkötendő béke ügyében küldött bizalmasát, Kolosvári Istvánt fogadják bizalommal, szavainak adjanak hitelt és fogadják jóakarattal.

Illustrissimi ac Praepotentes Domini, Amici Honorandi.

Animus noster naturaliter in res sacras et pacem bonam inclinatus tantis succensus est desideriis ut nullam adusque dederit quietem donec fidelem nostrum et professorem Collegii Albensis nobilem et Reverendum Stephanum Colosvári, ad praetitulatas Illustrates Vestras emitteremus. Quicquid igitur ille, tam pro reali ac sincera devotione nostra quam pro ratione commissi sibi negotii Illustritatibus Vestris exposuerit, ut condignam eorum fidem benevolentiam necessariam et optatam experiat assistentiam amantissime rogamus, eademque curae divinae recommendamus.

Datum in Castro nostro Ebesfalva die 20 Jan. 1685

Earundem Illustrissimarum Dominationum Vestrarum

ad serviendum sparatissimus

get[ekent]⁴⁴

Apafi⁴⁵

2.

Apafi Mihály levele Kolosvári Istvánhoz

?, 1685. január 20. után⁴⁶

(MOL, P 1238, 33. doboz)

K[e]g[ye]l[me]d leveleit, azokban való rendes tudositasit, a dolgokban el követt szíues es seriny forgolodasit kegyelmessen agnoscallyuk,⁴⁷ azzal edgyütt a mit becsületes ur hivünk Teleki uram által ertesünkre adott.⁴⁸ Mint hogy már Totfalusi a Bibliát nyomtattattya, Kegyelmed ne nyomtattasson, hanem az arra adott pénzt, ott valahol jó es batorsagos helyen adgya ki interesre, 's hadgya ott, jó forma leveleket vévén rólla, igen reá vigyázzván, meg ne csalattassék Kegyel-

⁴³ Fogalmazványát lásd MOL, P 1238, 17. doboz. A szöveg felett ez áll: *Ad Ordines Belgii, Helvetorum et Hassorum*, vagyis Kolosvári ugyanilyen szövegű megbízólevelet kapott Svájcba és a hesseni választófejedelem udvarába is.

⁴⁴ getekent = aláírta

⁴⁵ Korabeli másolat

⁴⁶ A levél végén említett megbízólevelek közül kettőnek ismerjük a keltét: a Hollandiába szólóét és a II. Jakab angol királynak szólóét. Mindkettő 1685. január 20-án kelt, így ez a dátum ez szolgál az írat „terminus post quem”-jeként.

⁴⁷ agnoscallyuk = jóváhagyjuk, nyugtázzuk

⁴⁸ Utalás Kolosvári 1684 augusztusában-szeptemberében Berlinből hozzá és Telekihez írt leveleire. Kiadva: KONCZ, 1886, 1887.

med; élén ezen materiában⁴⁹ több ahhoz ertő emberek tanácsával.⁵⁰ Az után mennyen Kegyelmed az Brandenburgumi electorhoz,⁵¹ levelünket adgya meg. Meg mondhattya az electornak melly igen contentalodtunk resolutiojau⁵² ‘s kérje szivessen hogy continually⁵³ tovabis, kinek teczcseze nélkül Kegyelmed semmit is ne cselekedgyék. Ha ugy fog az electornak teczczeni, elsőben is az Angliai királyhoz mennyen, es per consequens⁵⁴ azokhoz, az kikhez az elector javallya. Jól esik igen ha maga is fog irni credentiaink⁵⁵ mellett. Procedálván⁵⁶ az dolgokban, vissza jövetis az electort requirallya,⁵⁷ joakarattyát meg köszöny-nye, ‘s jőjjön haza. Isten meg hozvan Kegyelmed, es az dolgokrúl informatiót vévén ujjabb expressus emberünket⁵⁸ külgyük az electorhoz a tova való dolgok végett. Ha pedig az electornak a teczczenék hogy Kegyelmed ne mennyen se egyhez, se mashoz, ‘s magara vállalná azon dogoknak promoteálását,⁵⁹ tova b ne mennyen Kegyelmed hanem egyenesen jőjjön haza. Mert mi már az elector synceritássában⁶⁰ annyira meg nyugodtunk hogy mások felett hiszszük meg dolgainkban. A több credentialisokatis el küldöttük Kegyelmednek a mint kivanta,⁶¹ mind az Angliai királynak, Palatinus Rheninek,⁶² Belgaknak,⁶³ Helvetusoknak,⁶⁴ Hassusoknak⁶⁵ ‘s a Londinumi Püspöknek⁶⁶ valokat,⁶⁷ azokon

⁴⁹ materiában = ügyben, dologban

⁵⁰ A mondatot idézi HERNER–KESERŰ, 1985. 95.

⁵¹ az Brandenburgumi electorhoz = a brandenburgi választófejedelemhez

⁵² contentalodtunk resolutiojau = megelégedésünkre szolgált a döntése – A választófejedelem döntése négy elemet tartalmazott: Apafi Erdély Buda visszavételének bizonytalansága miatt Erdély státusát illetően várjon ki, ne tegyen hirtelen lépéseket, hanem időt nyervén alakítsa ki határozott álláspontját; a választófejedelem biztosítja arról, hogy a Habsburg császárnál eljár Erdély érdekében; azon lesz, hogy a többi protestáns hatalom is támogassák Erdély státusának megőrzését; Apafi konkrét javaslatainak birtokában azokat a jövőben is támogatni fogja. Vö. KONCZ, 1886. 471–472.

⁵³ continually = folytassa

⁵⁴ per consequens = ezt követően

⁵⁵ credentiaink = megbízóleveleink

⁵⁶ procedálván = előbbre jutván

⁵⁷ requirallya = keresse fel

⁵⁸ expressus emberünket = gyorskövetünket

⁵⁹ promoteálását = támogatását, előmozdítását

⁶⁰ synceritássában = őszinteségében

⁶¹ A Kolosvárival folytatott tárgyalásai során a választófejedelem felajánlotta, hogy ha Kolosváriának lesznek a következőkben említett helyekre szóló megbízólevelei, maga is ad mindegyik helyre ajánlóleveleket Apafi követe számára. (Kolosvári Telekinek, Berlin, 1684. szeptember 7. Ld. KONCZ, 1887. 214.)

⁶² Palatinus Rheninek = a pfalzi választófejedelemnek

⁶³ Belgaknak = hollandoknak

⁶⁴ Helvetusoknak = svájciaknak

⁶⁵ Hassusoknak = a hesseni választófejedelemség lakóinak

⁶⁶ a Londinumi Püspöknek = a londoni püspöknek – A tiszte 1675-től haláláig Henry Compton (1632–1713) töltötte be. – A londoni püspökhöz szóló megbízólevelet Kolosvári Berlinből 1684. szeptember 8-án írt levelében kérte Telekitől (vö. KONCZ, 1887. 222.). Az angol egyházi személyiség nem szerepelt a választófejedelem által megadott névsorban, ezt valószínűleg más ajánlotta neki.

⁶⁷ Az angol királyhoz szóló megbízólevél fogalmazványát (Ebesfalva, 1685. január 20.) ld. a Hollandiába, Svájcba és a hesseni választófejedelemhez szóló megbízólevél fogalmazványának hátlapján (MOL, P 1238, 17. doboz).

kívül egynehányat titulus nélkül⁶⁸ a hová kívántatik.⁶⁹ Titulallya⁷⁰ az szerent a mint meg leszen írva.⁷¹

3.

Kolosvári István levele Apafi Mihályhoz

Amszterdam, 1685. március 31.

(ENML, KJ, *Missiles*, 190–193)

K[egye]lmet I[ste]ntől és békességet, dicsősséget, allandoságot, és minden Fejedelmi aldast kívánok Na[gys]agodon és egész K[egyelme]d házában terjedni aradni.

Kegyelmes Uram! A Nagyságod Meltoságos parancsolattyat a' Biblia nyomtatásnak el halasztása felől⁷² nagy alazatosággal el vöttem. Minden készülétemet felben szakasztván, most abban forgodom, hogy mindenekben a' Nagyságtok kegyelmes parancsolattyat cselekedgyem, hogy a' Bibliara valo penszt jo moddal elocalhassam.⁷³ Akartam volna szívem szerint ha e szent dologban úgy szolgálhatam volna a' mint megh indultam volt benne, és már egész készüléttel is voltam hogy a' nyomtatáshoz fogjak, csak a' Nagyságod Meltoságos parancsolattyatolt vartam. De mivel hogy Isten e dolgot a' Nagyságtok kereszteni vigyazására bízta, akar mely nehezen essek mar ez énnem, de én így is nagy örömmel nagy keszen engedelmeskedni, tisztelnem s hűségemnek tartom lenni, és kivanom hogy a' nagy Isten Nagyságodnak minden tanátságát, és ez szent dolog arántis, maga Hazának és egész nemzetiségünknek annyivalis jovara fordítsa, Fejedelmi hazat erősítse és sok esztendőkre viragosztassa.

31. Martij 1685. Amstelodamban.

Nagyságodnak legh kisebb meltatlan szolgálja

Kolosvari Istvan m[anu] pr[opria]⁷⁴

Címzés: Serenissimo ac Celsissimo Principi Domino Domino Michaeli Apaffi, Principi Transylvaniae, Partium Regni Hungariae Domino et Siculorum Comiti. etc. Domino meo Clementissimo.

Más kézzel: A. 1685. 31 Martij Colosvari István Vram Amstelodambol.

⁶⁸ titulus nélkül = (a megfelelő) megszólítás nélkül

⁶⁹ Kolosvári a Biblia-kiadás ügyében az amszterdami magisztrátushoz kért még megbízólevelet. (Kolosvári Telekihez. Berlin, 1684. szeptember 8. Ld. KONCZ, 1887. 222.)

⁷⁰ titulallya = írja rá a (megfelelő) megszólítást

⁷¹ Teleki Mihály másolata. Az irat tetején: *praemissis praemittendis* = előrebecsátva az előrebecsátandókat, vagyis a fejedelem a címzett megszólítását már a levél másolójára bízta.

⁷² Ld. Apafi levelét Kolosvárihoz (2. sz. dokumentum)

⁷³ elocalhassam = kiadjam (mai szóval: befektessem)

⁷⁴ manu propria = saját kezűleg

4.
Kolosvári István levele Teleki Mihályhoz
Amszterdam, 1685. március 31.
(MOL, P 1238, 15. doboz)

Ajanlom K[egye]lmednek szolgálatomat, és kivanok I[sten]től Kegyelmedre es Kegyelmednek édes házara, minden lelki és testi aldasokat terjedni.

Tekintetes Uram! Valamit irtam Kegyelmednek a Bibliának nyomtatása felől, nyilván igazat irtam, és tiszta tökéletességből irtam.⁷⁵ Ha a' mint én kívántam, nem tettzet, megh marad az benne, hogy tisztemet cselekedtem. Mert így eöszve ütközdven a mas nyomtatással,⁷⁶ jobbat nem tanalhattam fel, mint hogy Na[gys] agtoknak 's Kegyelmeteknek parancsolattyátol varjak.⁷⁷ A parancsolatot mar el vöttem,⁷⁸ és mar megh csinaltam magamat, hogy magamat tehetsegem szerent mindenekben a' szerent alkalmaztassam. A penznek⁷⁹ interesre⁸⁰ valo adasa, hogy az extra metum periculi⁸¹ legyen, it igen nehez és bajos dolog, mert az interessel valo kereskedes ezekkel igen subtilis artificio,⁸² és ebben a' tömentelen sokasagu varosban⁸³ szinten olyan beöv, mint a' közönseges akarmivel valo kerekedes, es szinten olyan gyakor az olyan pénz ki adásban a' meg károsodas, mint az akarmely adásban, vevésben, vagy még gyakrab. Nemis adnak többet azokon a' helyeken, a' mellyek leg batorsagossabbnak tartatnak, hanem harminc szazra.⁸⁴ Mar egy nehany becsületes nagy emberekkel beszéllettem felölle, és igiterek jo akarattyokat, de mivel egy eggyet, mas meg mast joval, tovabis kel meg a' dolgot tudakoznom.⁸⁵ Csudalkoznak sokan, hogy kelle a' Biblia nyomtatásnak el mulni, leven mar ennyi keszület reaja. Az T.⁸⁶ Uram Bibliáját miben tanaltam s lattam, kellett volnae inhihealni,⁸⁷ nemé, már nem szüzség számlálnom. Reménségem vagyon, hogy ez alkalmatossággal vagy inkab alkalmatlansággal sok Szent és jo dolgok felöl valo gondolatokat eönt Isten a Nagysagtok s Kegyelmetek sziveben, mellyet hogy Isten adgyon és a' maga hazanak jovara Nagysagtokat s Kegyelmeteket gerjedesztesse, sziből kívánom. Az Angliai Kiraly, Carolus II.⁸⁸ meg holt, és succedalt⁸⁹ az eötse

⁷⁵ Sajnálatos módon Kolosváriak éppen azok a levelei nem maradtak fenn, amelyek hollandiai tartózkodásának első részét megvilágíthatnák, például azt, hogy a Biblia kiadásának ügyében kikkel és miről tárgyalt.

⁷⁶ Utalás a Tótfalusi Kis által már nyomtatott Bibliára

⁷⁷ Kolosvári már 1684 őszén, két utolsó, Berlinből írt levelében kérte, hogy adjanak számára utasítást, mitévő legyen. Vö. KONCZ, 1887. 222, 231.

⁷⁸ Utalás Apafi utasítására, (ld. a 2. sz. dokumentumot)

⁷⁹ A Biblia kinyomtatására szánt pénz.

⁸⁰ interesre = kamatra

⁸¹ extra metum periculi = kockázatmentes

⁸² subtilis artificio = kényes ügylet – A kéziratban: subtilis artificii.

⁸³ Amszterdamnak már 1675-ben több mint 200 000 lakosa volt.

⁸⁴ Három százalékos [kamatot].

⁸⁵ A lehetőségekről való tájékozódására ld. a 17. sz. iratot.

⁸⁶ Tótfalusi Kis Miklós

⁸⁷ inhihealni = leállítani

⁸⁸ II. Károly (1630–1685), aki 1660-tól volt angol király, 1685. február 6-án hunyt el.

⁸⁹ succedalt = (tiszttségében) követte

Dux Eborancensis,⁹⁰ Jacobus Ildus,⁹¹ kinek coronasztatásának solennitassa⁹² rendeltet ad 3ium Maji⁹³ etc.⁹⁴ A Franciaí Kiraly⁹⁵ a' Genuai Respublicaval⁹⁶ meg bekellet az Papanak⁹⁷ sok interpositiojara,⁹⁸ de vitezit nem hogy el bocsatana, sőt szaporittya, már merre fog meg ujjolag, nem tudhatni. Irjak,⁹⁹ hogy sok és nagy rendeket akar küldeni által a' Leng[y]lel Kiraly¹⁰⁰ melle is hadi segitsegre. Isten al-dasa legyen Kegyelmeden és Kegyelmed egész hazan.

1685. 31 Martij Amstelodamban.

Kegyelmed alazatos szolgálja

Kolosvari Istvan manu propria

Címzés: A Tekintetes es Meltosagos Urnak Teleki Mihaly Uramnak. Az Erdelyi Meltosagos Fejedelemnek belső Tanacs-Úr hivenek, Ország Generalisnak, Torda és Maramaros Var megyeknek fő Ispannyának, Huszti és Kővári fő kapitánynak, Fiscus fő Arendatorának,¹⁰¹ mint Uramnak és Promotoromnak¹⁰² eő Kegyelme-nek nagy becsüllettel.¹⁰³

5.

Bejegyzés Amszterdam város kincstárnokainak pénztárkönyvében

Amszterdam, 1685. május 8.

(SA, ATO, 325, 58)

Ontfangen van Domino Wilhelmus Anslaer, voor rekeninge van den Heere Stephanus Koloswari, Professor op deposito a 3 percento d'Interesse bij 't jaer op he-den ingaende volgens 4 obligatien in blanco, namelyk van

Nº 1819 van capitael	f ¹⁰⁴	3500,—
Nº 1920 -----	f	3000,—
Nº 1921 -----	f	3000,—
Nº 1922 -----	f	<u>3000,—</u>
	f	12500,—

⁹⁰ Yorki herceg

⁹¹ II. Jakab (1633–1701) 1685–1688 között Anglia királya.

⁹² solennitassa = ünnepsége

⁹³ ad 3ium Maji = május harmadikára

⁹⁴ Vö. *Amsterdamsche Dingsdaghe Courant*, 1685. március 27.

⁹⁵ XIV. Lajos (1638–1715) 1643-tól haláláig Franciaország királya.

⁹⁶ Genuai Respublica = Genovai Köztársaság

⁹⁷ XI. Ince (1611–1689) 1676-tól haláláig a római katolikus egyház feje.

⁹⁸ interpositiojara = közbenjárására

⁹⁹ Kolosvári Hollandiából írt leveleiben utal arra, hogy híreinek egy részét nyomtatott forrásokból veszi. A kor két legfontosabb holland nyelvű újságjában, az *Amsterdamse Courant*ban és az *Op-rechte Haarlemse Courant*ban az enyedi professzor leveleiben szereplő hírek közül csak kettő szerepel, ezért minden bizonnyal más (esetleg francia nyelvű) újságokat és rölapokat is forgatott.

¹⁰⁰ Sobieski János (1629–1696) 1673-tól haláláig lengyel király.

¹⁰¹ fiscus fő arendatorának = főadószedőjének

¹⁰² promotoromnak = támogatómnak

¹⁰³ Autográf

¹⁰⁴ A holland gulden rövidítése

Fordítás

Kézhez vettük Wilhelmus Anslaer lelkésztől Kolosvári István professzor úr megbízásából az alábbi összegeket évi három százalékos betéti kamatra a mai nappal kezdődően a következő 4, látra szóló kötelezvény ellenében:

az 1819. számú	3500,— gulden	tőkeösszegekről
az 1920. ¹⁰⁵ számú	3000,— gulden	— " —
az 1921. számú	3000,— gulden	— " —
az 1922. számú	<u>3000,— gulden</u>	— " —
	12500,— gulden	

6.

Bejegyzés Amszterdam város kincstárnokainak naplófőkönyvében

Amszterdam, 1685. május 8.
(SA, ATO, 271, 651)

Crediteuren wegens Capitael op deposito f 12.500:

Ontfangen van Domino Wilhelmus Anslaer, voor rekening van den Heere Stephanus Kolóswari, Professor, op deposito a 3 percento in 't jaer, heden ingaende; waer voor hem geleverd sijn 4 obligatien in blanco, te weten

Nº 1819 van Capitael	f	3.500,—
Nº 1920 -----	f	3.000,—
Nº 1921 -----	f	3.000,—
Nº 1922 -----	f	3.000,—
	f	12.500,—

Fordítás

Követel: a betétként elhelyezett 12.500 gulden tőkeösszeg

Kézhez vettük Wilhelmus Anslaer lelkésztől Kolosvári István professzor úr megbízásából az előbbi összeget évi három százalékos betéti kamatra a mai nappal kezdődően; nevezett tőkeösszeg ellenében a következő 4, látra szóló kötelezvényt állítottuk ki:

az 1819. számút	3.500,— gulden	tőkeösszegekről
az 1920. számút ¹⁰⁶	3.000,— gulden	— " —
az 1921. számút	3.000,— gulden	— " —
az 1922. számú	<u>3.000,— gulden</u>	— " —
	12.500,— gulden	

¹⁰⁵ A számat a következő két számmal együtt elírták. Helyesen: 1820, 1821 és 1822. Ez kitűnik egyrészt Anslaer elismervényéből, amit bő két héttel később adott Kolosvárinak (ld. a 7. sz. dokumentumot), másrészt abból is, hogy az 1920., 1921. és 1922. sz. kötelezvényeket mások, François Duvidal és felesége, Margarine Boneau nevére állították ki 1686. február 21-én, illetve 23-án. Vö. SA, AOT, 327, 12, 17.

¹⁰⁶ Az előbbi bejegyzéshez hasonlóan ennél és a következő két számnál is elírás történt.

7.
Willem Anslaar tanúsítványa a rábízott kötelezvények
visszaszolgáltatásáról
Amszterdam, 1685. május 23.
(MOL, R 319, No. 2370)

Locus Sigilli

Ik ondergescreven bekenne by desen, dat¹⁰⁷ d’Heer Stephanus Kolosvári Professor in Collegio Enyedinensi in Transilvanien onder myn sorge en bewaringe gelaten heeft vier distincte obligatien tot laste van d’Heeren Tresaurieren der stad Amsteldam, alle te samen gedateert den 8 Maji Anno 1685. waer van d’eene geteekent N.º 1819. behelst dry duysend en vyf hondert gulden, segge fl.¹⁰⁸ 3500. en de andere dry geteekent N.º 1820. 1821. 182[2].¹⁰⁹ alle dry duysend gulden, alle vier te samen twalf duysend [en] vyf hondert gulden, segge fl. 12500. welke voorscreven vie[r] obligatien ik belove te sullen restitueren en tot hand stell[en aan] de genen, die dit myn handschrift my wederom behandigen [sullen.] Aldus gedaen, en met myn eygen hand gescreven en o[nder] teekent binnen Amsteldam, op den 23 May. Anno XVI.º v[yf] en tachentig.¹¹⁰

Guilielmus Anslaar
V.D.[M.]¹¹¹

Nobis praesentibus

Balthasare Bekker

V.D.M. S.T.D.¹¹²

Caspere Ruppio V.D.M.

Nicolao Kis de M.Tótfalva¹¹³

Fordítás

Pecset helye

Alulírott elismerem ezennel, hogy Kolosvári István úr, az Erdélyben található Enyedi Kollégium professzora, gondjaimra bízott és megőrzésre nálam hagyott négy különálló kötelezvényt, amelyeket Amszterdam város kincstárnok urai¹¹⁴ állítottak ki, és mindegyikük 1685. május 8-án kelt. Közülük az egyik, az 1819. számú háromezerötszáz guldenről, azaz 3500,- guldenről szól, míg a másik három, az 1820., az 1821. és a 1822. számú külön-külön háromezer guldenről; a négy összesen tizenkettőezerötszáz, azaz 12500,- guldenről. Ígérem, hogy az

¹⁰⁷ [előtte áthúzva: d’H]

¹⁰⁸ A holland gulden rövidítése

¹⁰⁹ [a kézirat széle több helyen hiányos, a szöveg kiegészítéseit []-ben adom meg]

¹¹⁰ [a kéziratban: takentig]

¹¹¹ Verbi divini minister = lelkész

¹¹² Sacrosanctae theologiae doctor = a szent teológia doktora

¹¹³ Korabeli másolat

¹¹⁴ Amszterdam pénzügyeit egy négytagú testület irányította, amelynek tagjai évente változtak, 1685-ben a következők viselték a tisztséget: Cornelis van Vlooswijk, Joan Munter, Joan Huydekooper és Willem van Loon. Vö. COMMELIN, 1693. 383.

előbb említett négy kötelezvényt visszaszolgáltatom és átadom azoknak, akik jelen kézírásomat visszajuttatják hozzám. Jelen iratot sajátkezűleg készítettem és írtam alá Amszterdamban, ezerhatszáznyolcvanöt május 23-án.

Willem Anslaer
lelkész

Előttünk mint jelenlevők előtt:

Balthasar Bekker¹¹⁵

lelkész, a szent teológia doktora

Casparus Rupp¹¹⁶ lelkész

Misztótfalusi Kis Miklós

8.

Theodor Craanen levele Apafi Mihályhoz

Leiden, 1685. július 13.

(EMNL, KJ, Missiles, 224–227)

Mivel Apafi abban a megtiszteltetésben részesítette, hogy egy aranyérme kíséretében levelet írt neki, szerencsésnek érzi magát, hogy a meg nem érdemelt kegy viszonzásaként mindent megtehet a fejedelem szolgálatára azzal, hogy ha Kolosvári István elérkezettnek látja az időt, Hágában a holland parlamentnél és az orániai hercegnél javaslatot tegyen és a dolog végére járjon. Mivel azonban Kolosvári most Berlinben, a brandenburgi választófejedelem udvarában van, arra kényszerül, hogy Apafi iránti legnagyobb készsége kinyilvánítását egy másik alkalmas időpontra halassza, feltéve, hogy ügyeik intézésére alkalmasnak ítélik.

Serenissime Potentissimeque Domine Domine ac Princeps, Regni Transsylvanici, difficillimis quamvis temporibus Prudentissimum etiam Tutamen, Religionis verae, Litterarumque Column, Omnibus bonis nunquam non, imo ex pectore, summum Devenerando, Colendo.

Quas Serenitati Vestrae clementissime placuit ad me, servum suum humilissimum, mittere litteras,¹¹⁷ cum numismate aureo, immeritae gratiae et beneficentiae plenissimo indice, non possum non gratissimo animo accipere, subjectissimique mente deosculari. Nescio equidem, qua incomparabili bonitate collibitum fuerit Serenitati Vestrae minimum respicere clientem suum; ut eum dignati fueritis immortalis hoc liberalitatis generosissime testimonio condecorare. Est sane, Augustissime Princeps, quod mea me tenuitas pudore suffundat; quod me felici admodum occasione destitutum videam inserviendi Heroicis pariter et quam maxime pijs conatibus Vestrae Serenitatis annis saltem omni opera fuissem exolvendi paratissimi mei animi debitum, si modo Clarissimus Stephanus Kolosvari judicasset tempestivum, et ex re atque utilitate Vestrae Serenitatis Hagae Comitum

¹¹⁵ Bekker, Balthasar (1634–1698) 1679-től amszterdami lelkész. Vö. LIEBURG, 1996. 18.

¹¹⁶ Rupp^{ius}, Casparus (1640–1727) 1684-től amszterdami lelkész. Vö. LIEBURG, 1996. 212.

¹¹⁷ Apafi e levelét nem ismerjük.

apud Ordines nostros¹¹⁸ et Principem Auriacum¹¹⁹ aliquid proponere et exequi.¹²⁰ Sed quia nunc Berolinum ad Aulam Serenissimi Domini Electoris Brandenburgici est profectus, cogor promptissimi animi obsequia differre in opportunam occasionem aliam, si negotiis quibusdam Vestris me idoneum censueritis. Interea post humillimam gratiarum actionem, Deum Ter Optimus Maximus supplex oro; ut Serenitati Vestrae incolumen et commodam largiatur senectutem; ut ita diu adhuc asperrimis licet hisce temporibus, cum Serenissima Familia, superstites sitis Vestro Regno, Ecclesiae et Populo, in sempiternam Dei gloriam, Vestramque et Vestrorum temporalem et aeternam felicitatem atque salutem. Amen! Amen!

Dab. Lugdun. Batav. a. d. XIII. Jul. st. [---]¹²¹ A. MDCLXXXV

Ita ex intimo corde vovet.

Serenitatis Vestrae [humil]limus¹²² servus

[Theodorus] Craanen

Címzés: Serenissimo Potentissimoque Domino, Domino APAFJ, Principi Transylvaniae etc. etc. Defensori Fidei sapientissimo, Litterarumque Patrono Generosissimo, Clementissimo.

9.

Kolosvári István levele Teleki Mihályhoz

Hága, 1685. október 1

(MOL, P 1238, 17. doboz)

Istentül minden lelki testi jokat kivanok Kegyelmednek.

Tekintetes Uram.

Bar ez levelem helyett magam lehetek vala Kegyelmednél, ugy hiszem, megis annyival inkább contentaltam volna¹²³ Kegyelmednek, de mit tegyek? Erőszakot az alkalmatosságon nem vehetek, el se alhatok nekölök. Minden haladekja dolgaimnak nekem igen nagy busulasomra vólt, es eddig valamikor gondolkoztam rolla, öszue vetettem, a mint akartam volna, hogy legyen, ugyan meg irtoztam belé, de mar most semmit inkább foganatosbnak nem tartok dolgaimnak elosegitesére, mint hogy azok ennyire vetődtek, mert ezzel a haladekkal az üdő érkezett elő, es erkezik

¹¹⁸ Utalás az „Ordines Generales Foederati Belgii” kifejezésre, Hollandia parlamentjének korabeli latin nevére.

¹¹⁹ apud ... Principem Auricaum = az orániai hercegnél, vagyis Orániai Vilmosnál, Hollandia helytartójánál

¹²⁰ Ez a részlet megerősíti, hogy Kolosvári első hollandiai útja után valóban visszatért Berlinbe. A szövegből úgy tűnik, hogy Apafi levelében arra kérhette Craanent, hogy segítsen előkészíteni Kolosvári hollandiai tárgyalásait.

¹²¹ [a kézirat kiszakadt – Mivel pont a „stylo vetero” vagy „stylo novo” kifejezés második tagja nem látható, nem tudható, hogy az „új” vagy a „rég” naptár szerinti július 13-áról van-e szó.]

¹²² [a kézirat több helyen hiányos, a szöveg kiegészítéseit itt és a következő helyen []-ben adom meg]

¹²³ contentaltam volna = eleget tehettem volna

jobban jobban, noha felette igen szomorú üdő, hogy ez a boldog nemzet es másokis a nagy bodogsagban nehezen lathattak vagy érezhetik masoknak nyavalyokat. Most ugyan érezvén érezzék az Angliai kiralynak halala es Papista Kiralynak, az öcscsenek, Jacobus 2dusnak, ki az előtt Dux Eboracensisnek mondatott, successioja¹²⁴ és [a]¹²⁵ Palatinus Rheni Elector halala¹²⁶ es Papista Electornak, a Neoburgicus herczegnek successioja,¹²⁷ a Francia kiralynak a Reformatusok ellen való persecutioja¹²⁸ [által], melly már fellyül haladtra ama Pogany Csaszaroknak is Tyrannussagokat,¹²⁹ es ezek felett mindenfelé a Papistasagnak mar nyilván való Tanacskozások es motusok¹³⁰ az Evangelikusok ellen annyira meg zenditette sziueket az Evangelica Potestasoknak,¹³¹ hogy félre teuén minden egyeb dolgokat, kezdik munkalodni, hogy ezen gonoszok ellen magokat egyben csatolhassák. Az Brandenburgus¹³² es az Suecus¹³³ közt nagy unio vagon, es az Brandenburgus erőssen munkalodgya, hogy a Danussalis¹³⁴ magat egyben csatolhassa, mert a Fr[ancia] Kiralynak pénze a Keresztyén Potestasokat annyira dividalta¹³⁵ eddig, hogy egyik a másik miatt dolgaban elő nem mehetett, azomban a Francia Kiraly minden szandekat vegben vitte mind persequa¹³⁶ mind pedig orszagát mindenfelé penzel es fegyverrel terjesztve, söt penzel sokkal többet cselekeszik. Penzeuel vötte, hogy a Papa körül es a Nemet Csaszar¹³⁷ udvaraban is erősebbek es többek legyenek, akik a Francia Kiraly igyekezetit promoveallyák,¹³⁸ hogy nem mint a Papáét vagy a Nemet Csaszarét, és constal¹³⁹ mar eléggé, hogy a Francia Kiraly Monarchiat affectál,¹⁴⁰ melyre leg nagyob eszközei a Jesuiták Romaban, Becsben es mindenütt, ezeknek a Jesuitaknak keduek be töltésere mondgyák, hogy a Francia Kiraly olyan kegyetlenül persequa. Nyilván vagon, hogy azok közt, akik ezt lattyak, hallják menyi ember, annyi kivanság, menyi nemzet, annyi igyekezet. De fel van téue, hogy a Francia Kiraly ellen minnyajan fel tamadgyanak, es kenszerittetnek, hogy fel kellyenek ki egy, ki mas tekintetre nezve, ki a maga, ki a közönseges Interesért¹⁴¹ is. A Felseges Nemet Csaszarnak, minden Kiralyoknak, Fejedelmeknek szemeket szúrja a Francia Kiraly monarchiara való igyekezeti, a mellett az Nemet Csaszar es Imperiumbeli¹⁴² Fejedelmekis igen sajnállyák,

¹²⁴ succesioja = utódlása

¹²⁵ [kiegészítés]

¹²⁶ II. Károly (1651–1685) rajnai őrgróf, 1680-tól pfalzi választófejedelem, 1685. május 26-án hunyt el.

¹²⁷ Fülöp Vilmos (1615–1690), Neuburg hercege, II. Károly halála után pfalzi választófejedelem.

¹²⁸ persecutioja = üldözése

¹²⁹ tyrannussagokat = kegyetlenségüket

¹³⁰ motusok = támadások

¹³¹ Evangelica Potestasoknak = evangélikus hatalmaknak

¹³² Brandenburgus = brandenburgi választófejedelemség

¹³³ Suecus = Svédország

¹³⁴ Danussalsis = Dániával is

¹³⁵ dividalta = megosztotta

¹³⁶ persequa¹³⁶ = üldözve

¹³⁷ I. Lipót (1657–1705) 1657-től haláláig német-római császár.

¹³⁸ promoveallyák = támogatják

¹³⁹ constal = kiderül, látszik

¹⁴⁰ affectál = kíván, áhít

¹⁴¹ közönseges interesért = a köz érdekéért

¹⁴² Imperiumbeli = birodalombeli

hogy már nagy reszit az Imperiumnak el nyesse. Az Hispanus,¹⁴³ hogy in Regio Belgio¹⁴⁴ mas felől is sok városit es tartományit el foglalta. Az Angliai Király sem örömet lattyá, hogy annyira nő hatalma, de kenszeriti, hogy a Francia Király ellen tamadgyon, ez is, hogy mivel maga Papista, sok ado szedés es a motus¹⁴⁵ a nep között országában, es azt semmiuel inkább meg nem csendesitheti, mint ha a Francia Király ellen való hadakozással divertallya,¹⁴⁶ miuel az Angliai nép meg bekelhetetlenül gyűlöli az Gallust,¹⁴⁷ a Belgakat,¹⁴⁸ a töb Evangelica Potestasokat, Suecust, Brandenburgust, Saxót,¹⁴⁹ Luneburgicusokat,¹⁵⁰ Hassust.¹⁵¹ A Danusnak még pénze jár esztendőnként a Francia Királytól. Indittya egyéb okokon kívül a persecutio, mellyet a Francia Király cselekszik úgy, hogy mihelt mind ezek magokat egyben foghattyak, kit egy, kit más dolog indit ugyan, de úgy van, hogy minden felől fel tamadgyanak, es az kik eddig szarvokat egy más ellen tartották, hogy már egy más mellé állyanak, a Francia Király ellen fordicsák. Miuel pedig e dolog az Evangelicusok nélkül nem lehet, olyan remenséggel vadnak az emberek, hogy elsőben a mieink amazokkal in Causa Religionis¹⁵² Contractust¹⁵³ csinálnak, melybül hiszem, a Magyar Ecclesiákat sem felejtik ki, es ha kik mi jót akarnak, Erdelynek is az alkalmatossággal leg jobban veghez vihetik. Mindaz által esett most egy dolog, melly igen emelgeti fülöket a mieinknek, hogy megis jobban vigyazzanak magokra. Helvecianak¹⁵⁴ Papista Statusi¹⁵⁵ közzé egy Chur neuü Varosban¹⁵⁶ küldöttek csak mostanság a Papa, a Nemet Császár, a Francia Király es Hispanus követtyeket, es mais ott vadnak ’s Tanacskozna, es azon Varosban szörnyü penztis hordatnak öszue, mire valot, senki nem tudgya. Ugy gondollyak nemelleyk, hogy az Heluetiai Reformatus Statusoknak, mert ezek amazoknál erősbek, romlasara való. Nemelleyk meg úgy gondolkoznak, hogy azon akarnak Tanacskozni, mikeppen a Lotharingus¹⁵⁷ országát ez esztendőben valo sok virtusiért¹⁵⁸ az Francia Királytól vissza szerezhessek valami compensatio¹⁵⁹ által,¹⁶⁰ úgy hogy ha e dolog a mieink nekül veghez talál menni, félnek az emberek, hogy a Tartományokert való hadakozas in bellum Religionis¹⁶¹ által ne változzék. A meg

¹⁴³ Hispanus = Spanyolország

¹⁴⁴ in Regio Belgio = Spanyol-Németalföldön

¹⁴⁵ motus = mozgolódás, mozgalom

¹⁴⁶ divertallya = eltéríti

¹⁴⁷ Gallust = Franciaországot

¹⁴⁸ Belgakat = hollandokat

¹⁴⁹ Saxót = Szászországot

¹⁵⁰ Luneburgicusokat = a lüneburgi hercegség lakóit

¹⁵¹ Hassust = a hesseni választófejedelemséget

¹⁵² in causa religionis = a vallás ügyében

¹⁵³ contractust = szerződést

¹⁵⁴ Helvecianak = Svájcnak

¹⁵⁵ Papista Statusi = katolikus rendjei

¹⁵⁶ Város Zürichtől délkeletre.

¹⁵⁷ V. Károly Lipót (1643–1690) Lotharingia hercege, 1675–1688 között a császári seregben vezető szerepet játszik a törökellenes felszabadító harcokban.

¹⁵⁸ virtusiért = vitéz tetteiért. A lotharingiai herceg vezette szövetséges seregek 1685-ben több várat és várost, többek között Érsekújvárt vették vissza a törököktől.

¹⁵⁹ compensatio = ellentételezés

¹⁶⁰ Lotharingiát XIV. Lajos tartotta megszállva, a terület csak 1697-ben került vissza a családhoz.

¹⁶¹ in bellum religionis = vallásháborúvá

holt Angliai Király fia Dux Mommoth, az új Angliai Király ellen fel költ volt, de opprimalták¹⁶² és fejét vötték.¹⁶³ Tökölyi Gróf felől szüntelen a hír, igazé, neme, ki tudgya: nyomtatásban van mindenkor, hogy belső Tanács Ur hiue, Szirmaj¹⁶⁴ és belső Secretariussa, Petnehazi¹⁶⁵ Gratiat¹⁶⁶ keresnek Tökölyi Grófnak a Nemet Császárral, és ígrik, hogy az¹⁶⁷ Nemet Császár engedelmségére adgya magát a Gróff, és hogy Budat is a Nemet Császár kezében tudgya ejteni, csak declarallya¹⁶⁸ a Gróft a Nemet Császár Magyarország Fejedelmének, meg hogy a Nemet Császár gratia adásra inclinál,¹⁶⁹ meg hogy Tökölyi Gróf Magyarországban léüő minden Jozsagiért Silesiában akar a N[emet] Császár mas meg annyi erő Jozságot adni a Nemet Császár Tökölyi Grófnak; gondolni való, hogy valami Nemet Fejedelemnek el ígerte már a Nemet Császár, csak alig ha nem az Erdelyi Jozságot is. Meg hogy a Lengyel Királlyal volt volna Tökölyi Grófnak most követtye¹⁷⁰ tudakozni, mit cselekedgyék e mostani üdőben, és hogy a L[engyel] Király azt felelte volna, hogy Gratiat keressen, meg hogy a Török igen keresi a bekességet, és hogy a Német Császárnak meg ígerte volna, hogy Tökölyi Gróft kezében adgya, vagy nálla leüő negy Zalagját, csak bekéllyek, és azt az Magyar Országot is vissza engedi. Meg hogy a Velenczések¹⁷¹ Moreanak¹⁷² Coron¹⁷³ neuű varossatis meg vötték. Hogy a Görögök is igen mennek által a Velenczesekhez, meg hogy a Horvatok is sok győzedelmes excursiokat¹⁷⁴ tesznek a Török földére. Meg hogy a jöüő esztendőre igen készülnek mind a Velenczes Respublica,¹⁷⁵ mind a Nemet Császár.

Tekentetes Uram. Nekem már meg ígérték itt Berlinumban,¹⁷⁶ hogy meg halgatnak, és hogy nyilván szolgálnak Nemzetünknek, Vallasunknak, de varakoznom kell, és úgy hiszem, hogy fel talallják modgyát, hogy új Contractust csinálhasson Erdely a Nemet Császárral, olyat, mellyben bekessége allandó lehessen. Mert az mint a Brandenburgus, a Saxó és mások is meg ígérték már a

¹⁶² opprimalták = rajtaütöttek, lerohanták

¹⁶³ James Scott (1649–1685), Duke of Monmouth, 1685. június 20-án nyilvánította magát királlyá, de elfogták és július 15-én kivégezték.

¹⁶⁴ Szirmai István, Thököly Bécsbe küldött követe. Bécsben letartóztatták, és csak váltságdíj és katolizálás fejében szabadult 1687-ben.

¹⁶⁵ Petneházy Dávid (1645–1685 vége/1686 eleje), Thököly bizalmasa, ezredes a kuruc seregben. Később áttért, és a császári seregben szolgált.

¹⁶⁶ gratiat = kegyelmet

¹⁶⁷ [előtte áthúzva: eng]

¹⁶⁸ declarallya = nyilvánítsa

¹⁶⁹ inclinál = hajlik

¹⁷⁰ Absolon Dániel (1640 k.–1702 k.) előbb Apafi, majd Thököly bizalmasa, végül a császáriak oldalára állt.

¹⁷¹ A Velencei Köztársaság.

¹⁷² A Peloponnészoszi-félsziget.

¹⁷³ Mai neve: Koróni; a Meszíni-öbölben fekvő kikötővárost a velencei hadsereg 1685. augusztus 7-én vette be.

¹⁷⁴ excursiokat = támadásokat

¹⁷⁵ Velenczes Respublica = Velencei Köztársaság

¹⁷⁶ Nyilvánvaló elírás Belgium, vagyis Hollandia helyett, amit a másoló Teleki Mihály vétett, hiszen a levél Hágából íródott.

Nemet Csaszarnak, hogy a jöü esztendőben nagy haddal akarnak assistálni, ugy Belgiumtis hasonlokeppen akarja az Nemet Császár a segítségért requirálni.¹⁷⁷

En Uram, mihelt a dolgot vegzem, kezzel labbal azon lések, hogy othon lehessenek.

Hágában, Mindszent havanak 1 napjan – 85ben.

Kegyelmed al[a]z[at]os szolgálja

Colosvari Istvan

Iram az Urnak Teleki Mihaly Urnak¹⁷⁸

Teleki Mihály kezével: Colosvari Uram Hágából írta 8ben 1685

10.

Kolosvári István levele Apafi Mihályhoz

Hága, 1685. október 23.

(MOL, P 1238, 17. doboz)

A Mel[tosa]gos Erdelyi Fejedelemnek, nekem k[egye]l[me]s Ur[am]nak Istentül lelki Testi aldasokat kivanok tellyes szibül.

Meltosagos Kegyelmes Uram,

A Nagysagod parancsolattyat vöttem.¹⁷⁹ Azon voltam minden örömmel, hogy az sz[eren]t mindeneket el követven, mentül hamaréb othon legyek. De az alkalmatosságok a mint előmben fordultak, erőszakot azokon nem tehetven, az Ecclesia pénzének ki adásának mig jo modgyat fel talaltam es azt ki attam, abban két holnapnál töb tölt el. Mentem az utan Berolinumban¹⁸⁰ olyan keszülettel, hogy onnan egyenesen haza mennek. Mivel az Angliai kiraly elsőben, az utan az Electoris, a Palatinus Rheni meg halvan, mind a ketto helyett Papista kiraly es Elector succedáltak, es ehez kepest mind ugy gondoltam, hogy Berolinumban velem minden dolgot le hagyatnak. Az Brandenburgus Elector¹⁸¹ azért meg ertvén, miért mentem hozza ujjolag, javallá, hogy minden szandekomat egyebüvé csak le tegyem, hanem Belgiumban¹⁸² szuksegeskeppen vissza mennek, advan a Belgiumi Diest nevü Residensehez¹⁸³ is levelet viszsza tertembenis, pedig Belgium felé igen sok üdö telék, mert Hamburgumtúl¹⁸⁴ fogva a hajón a veg nélkül valo

¹⁷⁷ requirálni = (fel)kérni. – Brandenburg és Szászország 1686-ban csatlakozott a Szent Ligához, amelyet 1684-ben XI. Ince pápa kezdeményezésére a Habsburg császár, Lengyelország és Vence hívtak életre. Hollandia nem volt tagja szövetségnek, de támogatta a török kiűzését.

¹⁷⁸ Teleki Mihály másolata

¹⁷⁹ Apafi említett utasítását nem ismerjük.

¹⁸⁰ Berolinumban = Berlinben

¹⁸¹ Frigyes Vilmos (1620–1688) 1640-től brandenburgi választófejedelem.

¹⁸² Belgiumban = Hollandiába

¹⁸³ Diest, Friedrich Wilhelm von (1647–1726) 1681–1688 között brandenburgi követ Hágában. Vö. SCHUTTE, 1983. 343–344.

¹⁸⁴ Hamburgumtúl = Hamburgtól

Temptestasok¹⁸⁵ miatt tovább veszekedtünk hat heteknel, holott ordinarie¹⁸⁶ negy vagy öt napok alatt azon a Tengeren könnyen által mehetni, es az egész nyár, ebben a helyben szomorrub volt akar melly szel veszes ösznél. Ittis Hágában, hogy mulatok, mar hatodik hete. Fagelius Uram,¹⁸⁷ Supr[emus] Hollandiae Pensionarius,¹⁸⁸ a ki az országban omnia potestatis [est],¹⁸⁹ akarja, hogy varakozzam, míg az ordók többen gyűlnek ide Hágában, mert hatod része sincs most jelen.¹⁹⁰ Azomban ugyan Fagel Uram mostansag vött levelet a Fejedelemtől¹⁹¹ is az en dolgom vegett, melyben írja Ő Nagysaga, hogy mig ide jő Hágában, ket vagy három hét alatt engem várakoztasson, mert a hol most mulat, nincs olly jó alkalmatosság a velem valo beszetre, a mint kívantatnék. Jelentven azért Fagel Uramnak, hogy Nagysagodnak irni akarok, azt monda, bátran bizonyossa tehetem Nagysagod, hogy valamit Belgium a Brandenburgussal Vallasunknak es Nagysagod securitására¹⁹² el követhet, el nem mulattya, es mihelt ez dologrul tractalnak, mingyart az ordinarius¹⁹³ Residenseket, ki most itt vagyon,¹⁹⁴ a ki vallasat szereto igen jo ember,¹⁹⁵ Becsben küldik elegeges Instructionoval,¹⁹⁶ azomban penig enis minden erőmmel azon lészek, hogy mennél hamaréb othon lehessek. Kegyelmes Uram, ide Belgiumban minden felől csak a sok szoruru hírek jöttek a Vallasra nezve, de kivaltkeppen Galliabúl,¹⁹⁷ holott a persecutioknak nagysagát, szelességét és külön külön formáját nincs penna, a ki eléggé le írhasa, vagy száj, hogy ki beszélhesse. Csak a közeleb való két novellakban¹⁹⁸ írják, hogy a Papista Püspökök s egyéb Papok, kiki az ő tartományában, öszue gyűjtik a Reformatusokat a Francia kiraly parancsolattyaual, es parancsollyak nekiek, hogy terjenek meg, legyenek Papistákká. Ha e parancsolatot nem fogadgyak, jelen vadnak a Francia Királytól rendeltetett sok Drágonyok,¹⁹⁹ ezeket tentörnek²⁰⁰ hijjak, es annak, aki nem akar térni, a házára küldik, egy házra ötöt hatot, nemellyikre hatvanatis. Ezek osztan ejjel nappal dobolnak, tanczolnak, kialtnak, a gazzdát, az egész haza népét szidgyák, mocskos szokkal rutollyak, eteltül, italtül,

¹⁸⁵ temptestasok = viharok

¹⁸⁶ ordinarie = rendszeren

¹⁸⁷ Fagel, Gaspar (1634–1688) 1672-től Hollandia (mai fogalmak szerinti) miniszterelnöke.

¹⁸⁸ supremus Hollandiae pensionarius = Hollandia legfőbb pensionariususa – A kifejezés alapja a holland *raadpensionaris* szó, amely Hollandia miniszterelnökének megnevezése volt.

¹⁸⁹ omnia potestatis [est] = minden hatalommal bír

¹⁹⁰ A parlamentben jelenlevő képviselők száma rendre változott. A napi ügyeket vivő, állandóan jelenlevő tagokon kívül a tartományok egyes képviselői gyakran voltak távol, hogy részt vegyennek saját tartományuk közgyűlésein. Vö. THOMASSEN, 2009. 84.

¹⁹¹ Orániai Vilmos (1650–1702) 1672-től Hollandia helytartója, 1689-től III. Vilmos néven Anglia és Írország királya.

¹⁹² securitására = biztonsága érdekében

¹⁹³ ordinarius = rendes

¹⁹⁴ Hamel Bruyninx, Gerard (1616–1690) 1670–1690 között bécsi holland követ. 1684 novemberétől szabadságon volt és Hollandiában tartózkodott. Vö. SCHUTTE, 1976. 134–135.

¹⁹⁵ Utalás a bécsi holland követnek a gályarab prédikátorok kiszabadításában és egyéb egyházi ügyekben játszott szerepére.

¹⁹⁶ Ld. a holland parlament itt közölt, 1686. március 5-én hozott határozatát.

¹⁹⁷ Galliabúl = Franciaországból

¹⁹⁸ novellakban = újságokban

¹⁹⁹ drágonyok = dragonyosok

²⁰⁰ tentörnek = kínzóknak

álomtól el tiltyák, úgy hogy megbodulvan es el ajulvan, szamtalanon Papistákká lesznek. Ahol egy rendbeli draganyok ki fáradnak, azok helyett ujjabbakat küldenek. E kegyetlenség miatt egész varosok lesznek Papistákká, noha ellenben nemelly varosokban csak egy sem lesz Papistává, hanem inkab a kik kivalt az orszagnak széli felé lagnak, mihelt hallyak, hogy jönnek a Draganyok, minden jovokat el hagyván erdökre hegyekre bujdosnak, es úgy által Angliaban, Nemet országban mennek, ide pedig Belgiumban ezerenként. Igen sokan vadnak, a kik Papistakka löttek, de elegen vadnak alhatatosok is, hogy ha ölnékis, nem ilyen száraz vereseggel kinoznák, mennének, mint a régi keresztyenek a Pogany Imperatoroknak²⁰¹ idejekben, magoktól önként a halálra, mint a ju a sóra. Sok száz ezren vadnak, akiknek ilyen sorsok vagyon, de mégis nem emeli senki a kezét vagy közölök vagy érettek. A Belgak az ő Galliaban valo residensek²⁰² által instaltanak²⁰³ ugyan melettek, de arra azt mondotta a Francia kiraly, hogy ő maga országában szabad vélle, mit cselekszik, mint maga hazában, most már meg ujjab Edictummal²⁰⁴ fenyegetik a népet,²⁰⁵ hogy ha ki 14 nap alatt Papistává nem leszen, minden nyomorusagot rajtok meg kettöztetnek, es a Francia Kiraly azt mondotta, hogy az unokaja, [a] Dux Burgundiae²⁰⁶ csak a historiákból fogja megtanúlni, hogy Galliaban reformatusok laktak.²⁰⁷ Most meg más parancsolat ment ki, hogy 14 nap alatt minden Reformatus Pap Galliából ki költözzék. Itt Hollandiaban egynehany városokban sok házakat épitenek e sok futott embereknek számokra, es nagy collectakat²⁰⁸ szednek. E Tyrannusossaga a Francia Királynak meddig megyen 's mint vegzodik, csak az jó Isten tudgya, kinek oltalmaban legyen bekessége Nagysagodnak, esgez Fejedelmi hazának, esgez orszaganak.

23 8bris Hágában.

Nagysagodnak legkissebbik szolgálja nagy alázatossaggal

Colosvari Istvan²⁰⁹

11.

A holland parlament határozata Apafi Mihály leveléről

Hága, 1685. október 27.

(NA, ASG, 459I, f. 84)

Ontfangen eene missive van den Prince van Transylvanien, geschreven in 't leger tot Ebesfalva den 20e Januarij lestleden, houdende in effect creditief op den heer Steven Kolosvari. Waerop gedelibereert sijnde, is goetgevonden ende verstaen,

²⁰¹ imperatoroknak = uralkodóknak

²⁰² Wassenauer, Willem van (1649–1723) 1680–1688 között Hollandia párizsi követe. Vö. SCHUTTE, 1976. 24–25.

²⁰³ instaltanak mellettek = jártak el érdeükben

²⁰⁴ edictummal = rendelettel

²⁰⁵ XIV. Lajos 1685. október 18-án adta ki a fontainebleau-i ediktumot, amellyel betilotta a reformatusok vallásgyakorlatát, hatályon kívül helyezte a nantes-i ediktumot (1598), amely éppen a hugenották szabad vallásgyakorlatát engedélyezte.

²⁰⁶ Lajos (1661–1711) Burgundia hercege, XIV. Lajos legidősebb fia, trónörökös.

²⁰⁷ Vö. *Oprechte Haerlemse Saturdaegse Courant*, 1685. október 13.

²⁰⁸ collectakat = adományokat

²⁰⁹ Teleki Mihály másolata

mits desen te versoecken ende te communiceren de heeren van Everwijn ende andere haer Hoog Mogende gedeputeerden tot de buijtenlandtsche saecken om het aenbrengen van den gemelten Kolosvari te hooren, daerover met denselven in conferentie te houden ende van alles alhier ter vergadering rapport te doen.

Fordítás

Beérkezett Erdély fejedelmének egy, az ebesfalvi seregben²¹⁰ ez év január 20-án írt levele, amely tulajdonképpen a Kolosvári István úr számára szóló megbízólevél. Ezzel kapcsolatban tanácskozássra került sor, elrendelésre került, hogy ezennel felkéri és tudomására hozzák Everwijn úrnak²¹¹ és a Nagyhatalmú Urak²¹² különgyi bizottsága más tagjainak, hogy nevezett Kolosvári mondanivalóját hallgassák meg, arról az illetővel tárgyaljanak, és mindarról itt a gyűlésen jelentést tegyenek.

12.

A holland parlament határozata a Kolosvári István számára kiállítandó iratokról

Hága, 1686. január 4.
(NA, ASG, 4591, f. 205v)

Sijnde ter vergaderinge voorgedragen en bekentgemaect dan den heer Kolisvarj, bij den heere Prince van Transylvanien affgesanden, om haer Hoog Mogende voor te dragen desselfs enixe genegentheyt tot de saecke van de religie ende tot eenen goeden vrede met den eersten weder van hier derwaerts soude vertrecken; is naer voorgaende deliberatie goetgevonden ende verstaen dat de noodige brieven van recredentie ten behoeve denselven sullen werden gedepescheert ende hem ter handt gestelt sonder resumptie.

Fordítás

A gyűlésen előadatott és közöltetett, hogy Kolisvári úr, akit Erdély fejedelme azért küldött követségbe, hogy a Nagyhatalmú Urak elé tárja a fejedelem vallás és a kedvező feltételekkel megkötendő béke ügye iránti elkötelezettségét, a következő hónap elsején²¹³ innen visszaindulna oda; előzetes tanácskozás után elrendelésre került, hogy számára a szükséges válaszleveleket²¹⁴ kiállítják és kezébe adják, felolvasás nélkül.²¹⁵

²¹⁰ Az Apafi levelében álló (ebesfalvi) *vár* helyett a holland nyelvű szövegben (ebesfalvi) *sereg* szerepel.

²¹¹ Everwijn, Everhard, Gelderland tartomány képviselője a holland parlamentben.

²¹² A holland parlament korabeli titulusa.

²¹³ Kolosvári saját beszámolója szerint már január elején visszaindult. Ld. itt közölt levelét Teleki Mihályhoz. Bécs, 1686. április 20.

²¹⁴ A többi levél szövege nem maradt fenn.

²¹⁵ A holland parlament korabeli döntéshozatali mechanizmusára utaló kifejezés. Arra utal, hogy a határozat szövegének tervezetét más esetektől eltérően nem olvasták fel az ülésen résztvevő képviselők számára ellenőrzés céljából. Vö. THOMASSEN, 2009. 124.

13.

A holland parlament levele Apafi Mihályhoz

Hága, 1686. január 4.

(*NA, ASG, 4591, f. 205v–206r*)

Kolosvári István, a nagyenyedi kollégium professzora átnyújtotta nekik Apafi Ebesfalva várában, 1685. január 20-án kelt levelét, amelyben a fejdelem jelzi a vallást érintő ügyek és a kedvező feltételekkel megkötendő béke iránti vágyát. Tudatják vele, hogy Kolosvári a rábízott feladatokat nagy szorgalommal elvégezte, és ha a körülmények engednék, tovább is szívesen látnák. Biztosak abban, hogy ha Kolosvári hazatér, el fogja mondani, mennyire elkötelezettek a vallást érintő ügyek és a béke iránt.

Principi Transylvaniae 4 January 1686.

Serenissime et Celsissime [Princeps]²¹⁶

Literas Celsitudinis Vestrae scriptas in Castro Ebessalua die 20 Januarij anni 1685. nuperrime elapsi Nobis tradidit Nobilis et Reverendus Dominus Stephanus Colosvari collegij Abbensis Professor, quibus Nobis significare Celsitudo Vestra dignata est, sincerum et propensum Ejus in res sacras et Pacem bonam, inclinatum animum. Nos idcirco intermittere non potuimus, quin Celsitudinem Vestram hisce certionem redderemus praefatum Dominum Colosvari munere sibi injuncto apud Nos tanta fide et sinceritate esse perfunctum, ut sua debita laude non inornatus a Nobis dimittendus sit: Fuit enim cum Celsitudinis Vestrae praecipue nomine, quod jure apud Nos plurimi esse debet, Nobis gratissimus, tum suo etiam merito, suo nempe munere diligentissime obito, haud parum acceptus, et pro prudentia, qua pollet, ita sese gessit, ut libentissime ejus praesentiam hic loci diutissime exoptassemus, si ratio et negotium sibi demandatum, illud permisissent, nulli dubitantes, ad reditum suum nostrum, tam erga res sacras et Pacem, quam erga Celsitudinem Vestram, singulare studium et observantiam eadem et sinceritate sit relaturus verissimeque expositurus. Quod reliquum est.²¹⁷

²¹⁶ [kiegészítés]

²¹⁷ Korabeli másolat – A fenti levél műfaját tekintve a korban szokásos „récréditif” (elbocsátó levél), amelyben a fogadó fél kijelenti, hogy a hozzájuk küldött követ megbízatását befejezettnek tekinti, és tudatja, hogy annak tevékenysége örömeire szolgált. Vö. THOMASSEN, 2009. 103.

Hűséges hívétől, Johannes vander Waeyentől megtudta, hogy az Apafi által hozzá küldött Kolosvári Istvánnak, aki korábban a magyar nyelven kiadandó Biblia munkájának szentelte magát, eltökélt szándéka, hogy minden rábízott dolgról tájékoztassa. Nem volt alkalma Kolosvári tudomására hozni, hogy hitet tesz e kiváló férfiú mellett. Vander Waeyen a fejedelem dicséretes javaslatát haladéék nélkül részletesen és híven ismertette vele és hathatósan a figyelmébe ajánlotta. Tudomására jutott, hogy a fejedelem mennyit fáradozik azon, hogy mindenki javát szolgálja. Ezért minden olyan törekvést, ami ezeknek a támogatására és előmozdítására irányul, eltökélten helyesel, és levelével ismételtén biztosítani akarja a fejedelmet jó szándékáról, megfogadva Istennek, hogy minden lehetséges alkalmat megragad a fejedelem támogatására.

Serenissime Princeps etc. Domine.

Quam primum ex nobis fideli et dilecto Johanne van der Waeyen percepimus,²¹⁹ missum in has oras a Serenitate Vestra, doctum et praestentem Dominum Stephanum Kolosvari, pientissimum dedendis lingua Vestrae Sacrosanctis Bibliis institutum, illiusque rationem omnem nobis proponendi ac communicandi occasionem impense petere, committere non potuimus quin ultro ac libenter Viri Egregij votis faceremus satis. Laudatissimum igitur Serenitatis Vestrae propositum²²⁰ prolixè nobis et fideliter exposuit et impensissime commendavit. Ea autem deprehendimus esse hac Serenitatis Vestrae molimina, ut quae sua se pietate atque insigni, prorsus utilitate bonis omnibus abunde probent, quare et operam iis fovendis ac promovendis omnem alacri animo addiximus literisque denuo Serenitati Vestrae polliceri voluimus.²²¹ Faxit Deus Optimus²²² Maximus ut alibi adflictissima sub Serenitatis Vestrae Principatu ac Domino Secura sit res orthodoxa et floreat. Qua spe fulti, pro Serenitatis Vestrae incolumitate Deo vota faciemus nullam non ansam captaturi, qua probare possimus, nos esse.

²¹⁸ II. Hendrik Casimir (1657–1696) a Hollandia Friesland tartományát már a 17. század eleje óta irányító Nassau-Dietz dinasztia tagja, 1664-től a tartomány helytartója; székhelye Leeuwardenben, a tartomány fővárosában volt. Neve és személye nem lehetett ismeretlen a városról nem messze eső Franeker egyetemén megfordult magyarok számára sem, hiszen az erdélyi Szathmári Pap János 1682-ben Franekerben kiadott *Philosophia prima seu metaphysica brevibus aphorismis delineata* című disputációgyűjteményét (RMK III. 3179) neki ajánlotta.

²¹⁹ Waeyen, Johannes vander (1639–1701) 1677-től a teológia professzora a franekeri egyetemen, 1679 körülől 1691-ig II. Hendrik Casimir, Frízöld helytartójának titkos tanácsosa. Vö. SLUIS, 1994, 95, 100–101.

²²⁰ Nem tudni, mire vonatkozott Apafi javaslata. Kolosvári küldetését ismerve a fejedelem valószínűleg Frízöldön is Erdély státusának megőrzéséhez kért támogatást.

²²¹ Ezek szerint nem ez volt ez első kapcsolatfelvétel Apafi és II. Hendrik Casimir között. Mivel az utóbbi hivatalos levelezésének jegyzéke (vö. NIENES–BRUGGEMAN, 2002. 221–225) szerint nem maradtak fenn az erdélyi fejedelem hozzá írott levelei, további kutatásoknak kell tisztáznuk, hogy mikor jött létre kapcsolat a fejedelemség és a holland tartomány között.

²²² [a kéziratban: Optumus]

Leovardiae IX Kal. Febr. anni MDCLXXXVI.

Serenissime Princeps ac Domine

Serenitati Vestrae ad omnia amicitiae
et prolixissimi adfectus officia deditos,

HC Fürst zu Nassau

Címzés: Serenissimo Principi Domino Domino Michaeli Apafo Transsylvaniae
Principi, Partium Regni Vngariae Domino, Sicularum Comiti etc. etc. Albam
Iuliam

15.

A holland parlament határozata a Bécsbe visszaínduló holland követnek adandó utasításról

Hága, 1686. március 5.
(*NA, ASG, 4591, f. 220r–v*)

Is naer voorgaende deliberatie goetgevonden ende verstaen dat den heer Hamel Bruyninx, haer Hoog Mogende extraordinaris envoyé aen het Hoff van den Keyser, staende op sijn vertreck derwaerts, sal werden gelast, de heere Fürst van Sevenbergen in sijn negotiatie aen het Hoff van Sijne Keijserlyke Majesteyt ten besten te seconderen ende vooral alle meest crachtige devoiren aen te wenden dat bij Sijne Keijserlyke Majesteyt niets mach werden gedisponeert offte eenige nadeelige resolutie genomen in prejudicie van den voorszeyde Fürst ende die van de Protestantsche Religie, soo in het voorszeyde Fürstendom als elders; maar ter contrarie bij te brengen wat doenlijk is ten ejnde de voorszeyde Protestantsche Religie geconserveert mach blijven, ende aen diegeene die van deselve professie doen, gelaten de vrijheijt en de faculteyt om haeren godtsdienst openbaar te exerceren daervan sij altijd hebben gejouisseert; dat hij heer Hamel Bruyninx de ministers van andere Protestantsche princen aldaer aen het Hoff praesent sijnde, sal aenmanen, inducieren ende permoveren om met hem tot hetselve oogherck te concurreren, ende dat hij met de voorszeyde ministers sal overleggen, de middelen die ten dien ejnde meest sullen comen dienen, ende dat hij onder addres van den griffier aen haer Hoog Mogende van tijt tot tijt sal rescriberen wat hem dienaengaende sal wesen ontmoet.

Fordítás

Előzetes tanácskozás után elrendelésre került, hogy Hamel Bruyninx úr, a Nagyhatalmú Urak rendkívüli követe a császári udvarnál, ahová indulni készül, olyan utasítást fog kapni, hogy Erdély fejedelmét a császári udvarral folytatott tárgyalásában a lehető legjobban támogassa, és mindenekelőtt minden tőle telhetőt tegyen meg annak érdekében, hogy Őcsászári Felsége semmilyen olyan rendelkezést vagy olyan hátrányos határozatot ne hozzon az említett fejedelem és a protestáns vallás sérelmére, sem az említett fejedelemségben, sem máshol, hanem ellenkezőleg, lehetőleg eszközölje ki, hogy az említett protestáns vallás

fennmaradjon, és azoknak, akik ezt a hitet vallják, megmaradjon annak szabadsága és lehetősége, hogy vallásukat nyilvánosan gyakorolhassák, amit mindig is élveztek; Hamel Bruyninx úr más protestáns fejedelmeknek a bécsi udvarhoz delegált követeit figyelmeztesse, győzze meg és vegye rá arra, hogy vele ebben együttműködjenek, és az említett követekkel tárgyaljon azokról az eszközökről, amelyek az említett cél elérésére a legalkalmasabbak, és a titkárnak²²³ címezve a Nagyhatalmú Uraknak időről időre számoljon be arról, amit az ügygel kapcsolatban tapasztal.

16.

Kolosvári István levele Teleki Mihályhoz

Bécs, 1686. április 20.
(MOL, P 1238, 19. doboz)

Tekéntetes Uram,

Januariusnak az elein Belgiumbul megszabadulván, jöttem mingyárt Postan Berolinumban, igyekezvén, hogy Martiusban othon lehettem volna, de Berolinumban egy holnapnál tovább tartoztattam,²²⁴ még az alatt pedig Pernyeszi²²⁵ es Inczedj²²⁶ Uramék tudositván engem, Maramarus melly igen meg bódúlt es el pusztúlt,²²⁷ es hogy arra mennem lehetetlen, jöttem ide Becsben, es itt már élek ez ö Kegyelmekek Joakarattokból, innenis pedig hogy meg indulhassak, nem latvan ö Kegyelmekek modgyát, kintelenittetem várni azt, hogy ö Kegyelmekek szabadulhassanak innen, vagy leg alab hogy a hadak innen le felé jobban takarodgyanak, így utamban meg akadván es már itt az Uraknak itt való követségeket mire nézzen gyanitván, tisztemnek itilem lenni, hogy Kegyelmedet tudositani ne halasztanám, ha csak egy nehany dolgokrúlis:

1. A Belgak szintén azon formaban igirték magokat mindenre, a mint resolvált²²⁸ vala a Brandenburgus fel jövelemlkor, az edgyen kívül, hogy már a jelen való üdödhöz képest javallyak emezek, hogy az Felseges Nemet Császárral contrahalni²²⁹ ne halasztana Erdely orszaga, mert hová tovább gyözedelmeskedik ö Felsege, annal nehezebb lesz ö Felsegeuel contrahalni es annal kevesebbetis obtinealhatni.²³⁰

2. Ugyan a Belgák leg jobnak itilték lenni, hogy az Suecus kezdgyen szollani Erdely mellett a Csaszarnak: melyhez kepest közlöttékis véle az dölgot, melyet az mi üdöre nékem meg mondtak, már akkor, az mint a Pensionarius²³¹ nekem

²²³ Fagel, Hendrik (1617–1690) 1680-tól a holland parlament titkára.

²²⁴ Ezek szerint hazafelé ismét útba ejtette Berlint.

²²⁵ Pernyeszi Zsigmond, Apafi követe Bécsben.

²²⁶ Inczédi Mihály, Apafi követe Bécsben.

²²⁷ Az 1685 őszén megkötött, de a császár által később megsértett ebesfalvi szerződés – amely azt tartalmazta, hogy Erdély mentesül a császári seregek átteleltetése alól – nem vonatkozott Máramaros vármegyére és Kővár-vidékre; ezeket utóbb a császári seregek kifosztották.

²²⁸ resolvált = döntött, határozott

²²⁹ contrahalni = szerződést kötni

²³⁰ obtinealhatni = lehet elérni

²³¹ Gaspar Fagel, Hollandia miniszterelnöke.

az után referalta,²³² útban is volt az Suecus levele az Császárhoz ö Felsegehez a mi dolgunk végett.

3. Az Auriacus Fejedelem²³³ magais irt ö Felsegenek, es az ö Felsege Belgiumban leuö Residenséuel es Plenipotentariussáual²³⁴ a dolog végett conferalt²³⁵ ö Nagysaga es az Pensionarius, melly Conferentiára,²³⁶ hogy el mennek, offeralta²³⁷ nekem az Pensionarius, de en oda nem mentem, mert másutt meg vólt hagyva, hogy igen caute²³⁸ jarjak, conferaltam azért velle csak mint magoktúl.

4. Jaualottak aztis, hogy magais Kegyelmes Urunk közlené dolgát az Suecus-sal, mind azt, hogy most erős szöuecseg vagyön a Felseges Csaszar, Suecus, Brandenburgus es a Belgak között, a holott az Suecus plurimum potest,²³⁹ mind azt, hogy volt üdö, melyben az Suecusnak Erdély is jóval vólt,²⁴⁰ mind azt, hogy Isten után ha jo karban szerezhetne Erdely maga jövendöre, szep alkalmatosság lenne az azokkal való Confederatiójára Erdélynek, a kik neki sokat használhtanak sok féle casusban.²⁴¹ E dolgot az Elector²⁴² sem disuadeálta.²⁴³

5. A Belgák az ö Residenseknek,²⁴⁴ a ki Becsben szokott residealni,²⁴⁵ meg parancsoltak vólt, hogy ide jöjjön, de ugy latom, meg ide nem érkezett, mi az oka, nem tudom. Tudom azt, hogy meg itt letemben haromszor suplicált²⁴⁶ az ordóknak, hogy differállyák²⁴⁷ Martiusra el küldtetését, de nékem az ordók mas felől meg mondották, hogy csak el kell menni. Mint lött az után a dispositio,²⁴⁸ nem tudható, ugy hallom mindazaltal már itt megint, hogy most ugyan utban vagyön.²⁴⁹

²³² referalta = elmonda, közölte

²³³ Orániai Vilmos korabeli magyar nyelvű iratokban használatos neve.

²³⁴ plenipotentariussáual = teljhatalmú megbízottjával – Kramprich, Daniel Johann (†1693) 1667-től haláláig császári követ Hágában. Vö. SCHUTTE, 1983. 145.

²³⁵ conferalt = tárgyalat

²³⁶ conferentiára = megbeszélésre

²³⁷ offeralta = ajánlotta is

²³⁸ caute = óvatosan

²³⁹ plurimum potest = a legnagyobb befolyású

²⁴⁰ Utalás az ún. északi háborúra (1655–1660), amelynek során 1657-ben II. Rákóczi György erdélyi fejedelem a lengyel trón megszerzése reményében bekapcsolódott a háborúba, támogatást nyújtva a svéd királynak, X. Károly Gusztávnak.

²⁴¹ casusban = ügyben

²⁴² Frigyes Vilmos brandenburgi választófejedelem.

²⁴³ disuadeálta = ellenezte

²⁴⁴ Gerard Hamel Bruyninx bécsi holland követ.

²⁴⁵ residealni = tartózkodni

²⁴⁶ suplicált = adott be kérvényt

²⁴⁷ differállyák = halasszák el

²⁴⁸ dispositio = intézkedés, döntés

²⁴⁹ Hamel Bruyninx 1685. december 1-jén kérvényezte, hogy a telet még Hollandiában tölthesse. A holland parlament december 5-i határozatában a követ kérését formálisan nem utasította el, viszont sürgette Bécsbe való indulását. Ezt követően a követ még számos kérvényt nyújtott be más, az indulásával kapcsolatos ügyekben, egészen 1686 februárjának végéig. A beadványokra született határozatok egyre erősebben sürgették indulását. A február 28-i határozatból kitűnik, hogy beadványában kijelentette: nyolc nap múlva kész elindulni Bécsbe. Ezt követően – mint láttuk – március 5-én megkapta instrukcióját, ennek ellenére még június elejére sem érkezett meg a városba. Vö. *Extracten uyt het register der resolutien van de Hoogh Mog. Heeren Staten Generael der Vereenighde Nederlandsche Provinciën*, az említett napokon született határozatok és Kolosvári levele Teleki Mihálynak. Bécs, 1686. június 10. (MOL, P 1238, 18. doboz)

6. Ama Dilemmát, ha pénzt fizetné az Erdelyi Meltosagos Fejedelem esztendőnként ö Felsegenek, vagy mint az Imperiumbeli Fejedelmek cselekesznek, haddal segitené abban az Casusban, mikor [a] Török ellen hadakoznék ö Felsége. Vadnak olykakis az Imperiumban, kik abban az Casusban pénzel contentallyak²⁵⁰ ö Felsegét vitezek helyett, ezt mondom, nekem sokan proponalták,²⁵¹ melyre én mondtam ugyan holmit, de magok magoknak avval feleltek, hogy Tributariusnak²⁵² lenni nem szép név, hanem job volna bizonyos számú hadat ígírni segitsegül arra az üdőre, míg ö Felsége [a] Törökkel hadakoznék, így ennek a hadnak egyéb üdőben is hasznat vehetné az ország. Az pénz pedig, mellyel ezt a hadat kellene tartani, az országban maradna.

7. Kérdezősködék tillem az, kinek synceritássában Kegyelmes Urunk ö Nagysaga meg nyugott,²⁵³ hogy micsoda részej azok az Vármegyék az Erdelyi Dominiumnak, mellyekben a Nemet quártelyozni²⁵⁴ be szállott.²⁵⁵ Kerdezé azt is, hogy Kegyelmes Urunknak van-é hada. Micsodás? Es menyire való hada van? Melly kérdesekre feleltem ugyan, a mit leg jobban tuttam, de kérdeseknek magyarázatytyát az után érttettem meg, tudniillik, hogy Erdely orszaganak talpon kell lenni, vigyázolag, jó rendben, fegyverben, nem hogy ellene tamadgyon ö Felsegenek, ha nem hogy annak az fegyvernek mutogatása által job modgyáual tractalhasson és contrahálhasson ö Felségéuel; azomban az quartelyozókis inkább határookban tartanak magokat, külömben ha csak kérőleg viseli magát Edély országa, nehezebben vagy nem is mehet valamire.

8. Van Belgiumban egy jó ember,²⁵⁶ ki azt mongya vala, hogy Kegyelmes Urunk írna az Brandenburgusnak, hogy a maga hadát Erdély felől ducáltatná.²⁵⁷ Így Erdélynek nem lenne annyi kára, hogy azt a hadat nagy disciplinában²⁵⁸ tartják, azomban ha az Keresztyének fegyvere mégis előb menne, azzal az alkalmaztossággal az Branderburgus hada az Erdelyi Meltosagos Fejedelemnek igen alkalmazatos segítsége lehetne azoknak az tartományoknak, kiket a Török Erdelytől el uött, az Erdélyhez való reducáltatásokra.²⁵⁹ Jöuék Berlinumban 's hát a Consiliarius²⁶⁰ ezen dolgot maga hozá mingyart elő, és az mint mondá, munkalódottis ebben az Electornal ö Felsegénéel, mint alkhattak meg, még ez után tudódik ki.

²⁵⁰ contentallyak = fizetik ki, elégitik ki

²⁵¹ proponalták = javasolták – Apafi követének 1684 őszén folytatott berlini tárgyalásain hasonló kérdést tettek fel: „...melyikre lenne inkább készen az erdélyi fejedelem: azt az adót, adná-e inkább a német császárnak, melyet ad a töröknek, avagy, hogy bizonyos számú vitézeket adna, mikor kellenék, hogy az ország mindenkben úgy maradhatna, mint volt a török alatt”. Kolosvári már Berlinben is dilemmának nevezte a kérdést, és elhatározta: utánajár annak, hogy „az imperiumbeli fejedelmek, ki-ki mit ad a német császárnak a protectioért és az alatt, kinek micsoda libertátssa vagyon”. Vö. KONCZ, 1887. 214.

²⁵² tributariusnak = adófizetőnek

²⁵³ Ugyanezekkel a szavakkal utal Frigyes Vilmos brandenburgi választófejedelemre Apafi 1685. január 20. után kelt, Kolosvárinak írt levelében (ld. a 2. sz. dokumentumot)

²⁵⁴ quártelyozni be szállott = katonáit elszállásolta

²⁵⁵ A császári csapatok 1685 novemberében előbb Kővár-vidékre, majd 1685 decemberében Erdély nyugati és északi megyéibe vonultak be téli szállásra.

²⁵⁶ Kiséte ismeretlen

²⁵⁷ ducáltatná = vezetné

²⁵⁸ disciplinában = fegyelemben

²⁵⁹ reducáltatásokra = visszacsatolásukra

²⁶⁰ Fux, Paul, tanácsos a brandenburgi választófejedelem udvarában. Vö. KONCZ, 1887. 152.

9. A Belgák a Constantinapolyi Residenseknek²⁶¹ is irtak, hogy halgatódzék az Erdelyi dolgok iránt, es ha mi méltó occurral,²⁶² írja meg nekik, es az Erdelyi oratornak²⁶³ is jelencse meg. Az Pensionarius azt mondá, hogy ittis tudnak szolgálni, ha az üdő ugy kivannya.

Meltosagos Uram! Én azok közzül, mellyeket így masoktul vöttem, hallottam es lattam, ezeket akaram Kegyelmednek tuttára adni, tudván, hogy valami haszonra való talaltatik benne, a mi Kegyelmes Urunknak ö Nagysaganak, ö Nagysagoknak 's ö Kegyelmeknek²⁶⁴ Kegyelmed tuttokra adgya.

En az en Istenemnek előtte nem szünöm meg esedezni könyörgésemben, hogy Nagysagtoknak, Kegyelmeteknek jelencse meg az ö lelkenek hatalma általt, az, az mi edes hazanknak illyen nagy szorongattatasaban leg job, szükségessé, es sok üdőkre való meg maradására es tisztesseges hirenek, nevenek meg oltalmazására leg alkalmatossab. Kegyelmedetis pedig Isten lelkeben testeben erőssicse meg, szíuének gondolatiban es minden tanacskozásiban szentellye meg magát Kegyelmednek, es egész házát, az haza es az Ecclesia javára tarcsa meg, ezt kívanom es maradok Kegyelmednek alazatos szolgaja

Kolosvari Istvan

Totfalusi Uram mar az Biblia utan való Soltaroknak nyomtatásához fogott,²⁶⁵ es az mint mongya, szandeka az, hogy a jöüő nyáron haza mennyen.²⁶⁶

Meltosagos Uram. A mint enis az beszedet hallom, félek rajta, hogy a követ Uraknak ö Nagysagoknak, ö Kegyelmeknek sokat kell itt mulatni, es mar enis ide jövéen 's könyvek terhéuel léuéen, ö Kegyelmek nélkül meg nem indulhatok a sok hadak miatt, es ha a nem volnais, meg nem indulhatok, mert nincsen semmi költségem.²⁶⁷ Berolinumból eddig való jöüetelemet is ö Kegyelmek fizették, 80 Tallért. Kegyelmes Uram, kérem, értesen segedelmével, de ne hadgya nyavalyás házam népét is, az Ur Isten Kegyelmednek meg fizeti.²⁶⁸

Kívül Teleki Mihály kezével: Kolosvari Uram irasa Becsbul 20 Aprilis 1686.

²⁶¹ Colyer, Jacob (1657–1725) 1682-től haláláig Hollandia konstantinápolyi követe. Vö. SCHUTTE, 1976. 308–309.

²⁶² occurral = történi

²⁶³ Sárosi János, 1683–1687 között Apafi konstantinápolyi követe.

²⁶⁴ Utalás a fejedelmi tanács tagjaira

²⁶⁵ Tótfalusi Kis a zsoltárokat kétféleképpen nyomtatta ki. A nagyobb alakú kiadást egybekötötte a Bibliával, a kisebb formátumút külön adta ki még ugyanabban az évben (1686). Vö. HAIMAN, 1987. 37.

²⁶⁶ Tótfalusi Kis többször is elhalasztotta hazatérését. 1685 őszén még 1686 tavaszára tervezte Erdélybe való visszamenetelét (vö. JAKÓ, 1974, 324.), de fenti terveit is megváltoztatta, mert csak jóval később, 1689 őszén tért haza.

²⁶⁷ Kolosvári még 1686 júniusában is Bécsben volt. Ld. Teleki Mihálynak írt levelét. Bécs, 1686. június 10. (MOL, P 1238, 18. doboz.)

²⁶⁸ A levél fennmaradt eredetije titkosírással íródott. Feloldott szövege Teleki Mihály másolatában maradt fenn.

17.
Kolosvári István levele ismeretlenhez²⁶⁹
Nagyenyed, 1691. május 31.
(MOL, P 1952, 1. cs.)

Az Ur Isten aldgya megh Uram Kegyelmedet, kiva[nom].²⁷⁰

Tekintetes Uram!

Megh olvasvan énis a' kegyelmed levelet [---] Uramnál, hogy tiszteletemet tegyem. Az Enyedi Gaspar²⁷¹ dolg[ahoz] most hogy ne szollyak, az Erdelyi Ecclesia Amstelodam béli penzenek dolgat a' mi nezi, sok tudakozodasom utan, becsületes és Nagy embereknek tanattsokbol, nevezetesen Anslarius Uram Amstelodami Praedicatornak munkalodasabol attuk azt a peszt eö Kegyelmével az Amstelodami Respublicanak,²⁷² abban a' formaban, a' mint vagy egy privatus ember vagy Societas²⁷³ vagy Fejedelmek, vagy Grofok, akar Belgiumiak, akar idegenek, szoktak adni interesre penzeket, vagy Amstelodamnak vagy mas Varosnak, vagy Hollandianak²⁷⁴ vagy akarmellyik Provincianak. Ebben az a' külömbség mindazon által, hogy Amstelodam ad tria per centum,²⁷⁵ mas Varos vagy Provincia adot volna 4 per centum. Kisseb societas, vagy kevés privatus ember adott volna többet is, de mindenek aszt jovallottak, hogy mindenek felett a' Capitalenak²⁷⁶ securitassara kell vigyazni, mely nem eggyaranyu mindenütt, mert eszt az Amstelodamit mondtok legnagyob securitassal lenni, a' Provinciaket és mas Varosokét kissebbel, noha nagyob interesel, valamely privatusnal valo letit penig legnagyob interesel, de legkisseb securitassal, az az: hogy a' Capitale mindenkor keszen lehessen, mikor [az] ember akarja fel venni, melyet nem mindenütt obtineal az ember. Nemely Varos vagy Provincia egyszer maszszor annyit vött már fel, hogy ha egyszer s mind kivannak töllök, soha meg nem fizethetnek. 2. Hogy [az] ember az int[e]rest an-

²⁶⁹ Mivel a levél a Bethlen család levéltárában található, a szakirodalomban az az álláspont alakult ki, hogy a címzett valószínűleg, vagy bizonyosan Bethlen Miklós (vö. HERNER–KESERŐ, 1985. 95; SIPOS, 2002. 39.). Mivel a levél végén levő megjegyzés semmiképpen sem Bethlen kézírása, további kutatásoknak kell eldönteniük, ki volt a levél igazi címzettje. Annyi bizonyos, hogy a címzettet abban a körben kell keresni, amely Horti István püspök halála után az új püspök megválasztása (1691 júliusa) előtt számba vette az elhunyt által kezelt egyházi vagyont.

²⁷⁰ [a kézirat széle több helyen hiányos, a szöveg kiegészítéseit []-ben adom meg, a szöveg hiányokra a [---] jellel hívom fel a figyelmet]

²⁷¹ 1686-tól Hollandiában, majd 1692-től Marburgban tanuló diák. Hollandiai tanulmányait Tótfalusi Kis is támogatta, Franekerben jogi doktori címet szerzett. Vö. BOZZAY–LADÁNYI, 2005. 80; HAIMAN, 1987. 98.

²⁷² Amszterdam a Kolosvári korábbi leveleiben említett Genovával és Velencével ellentétben még nevében sem volt köztársaság. Az itteni elnevezés – valószínűleg a két olasz város nevének analógiájára – a holland nagyváros rendkívüli jelentőségére, ebből fakadó önállóságára és városállamszerű pozíciójára utal. A kifejezéssel Kolosvári azt hangsúlyozza, hogy a pénz nem magánembernek, nem is egy társaságnak, hanem Amszterdam városának adták.

²⁷³ societas = társaság – Amszterdam város kincstárnokainak többek között a Holland Kelet-indiai Társaság is ügyfele volt.

²⁷⁴ Holland és West-Friesland, a holland köztársaság hét tartományának egyike.

²⁷⁵ tria per centum = három százalékot

²⁷⁶ capitalenak = tőkének

nak idejében és helyén fel vehesse eszt sem [---]alhatni mindenkor mindenütt. 3. Hogy mikor a' Cap[italet] fel veszi, ujjab nyereseggel vehesse fel. A Capitalet [fel] vehetni ugy, hogy azon Societas, a' mely az embertől fel ve[szi], ismét annyi penszt olvasson, sem egyyik, sem másik eszt nem cselekszik. Hanem a' mikor ki penzét le téski, vagy mikor valakinek penzet be veszik, Obligatoriat²⁷⁷ adnak, mellyet esztendőnkent meg oda visznek, mikor interest kell venni, és mindenkor az interesnek meg adasat az Obligatoriaira fel jedzik. Mikorra mar a Capitalet akarja valaki fel venni, csak eszt az Obligatoriat adgya el, mert akar ki legyen az, a' ki aszt meg vötte, ki aszt az obligoriat be mutattya, az interest annak akkor ki adgyak. Vadnak pedig olyan emberek elegen, nem jut eszemben, minek hijjak őket, a' kiknek csak emlittse [az] ember, hogy illyen summat erő Obligatoriat akar el adni, mindgyart el segítik adni.²⁷⁸ Az Amstelodamtól emanalt²⁷⁹ Obligatorianak mar az masok fellett valo valora²⁸⁰ az, hogy azon kívül, hogy az interest esztendőnkent bizonyoson meg adgyák, ha van a' ki keri. Ezen inkab kapnak, nyereséget is nagyot adnak erre a' Capitalen fellyül, sokszor esztendeig valo interessnel is nagyobbbat ad a' szerent, a' mint az Mercaturanak²⁸¹ divattya ujjul. Sok helyen, mikor így akarja valaki Obligatoriajat el adni, el nem adhattya külömben, hanem a Capitalebol is remittalni²⁸² kell, nagy karaval adgya el. Töb szoval elni nem akarok, talam ezis sok, mert Kegyelmed Uram mind ezeket elegseges keppen tudgya.²⁸³ En illyen obligoriat negyet hosztam²⁸⁴ és jo emlekezetu Horti Istvan²⁸⁵ Püspök Uramnak attam, egész descriptiojaval²⁸⁶ ezeknek a' dolgoknak. De mondgyam inkab, attam az Obligatoriaknak parjokat, mert az Originaleknak²⁸⁷ Anslar Uramnal kellett maradniok.²⁸⁸ Azok nélkül esztendőnkent interest eö Kegyelme nem vehetet volna.²⁸⁹ Negy Obligatoriaikat extrahalt[tm]²⁹⁰ az eöt ezer Tallerokrol,²⁹¹ noha nem aequaliter²⁹² negy [---] osztva, mert az akkori intentiohoz²⁹³ kepest ugy gondolt[am], hogy a' szügség ugy kivanvan, darabonkent is a' Capitalet mindenkor fel vehesse [az]

²⁷⁷ obligoriat = kötelezvényt

²⁷⁸ Az amszterdami tőzsdén külön stand volt biztosítva a kötelezvények adásvételére. Vö. NIEUWKERK, 2009. 76.

²⁷⁹ emanalt = származó

²⁸⁰ valora = értéke, előnye

²⁸¹ mercaturanak = kereskedésnek

²⁸² remittalni = visszaadni

²⁸³ E megjegyzés arra utal, hogy a címzett tisztában volt a pénz befektetésének hollandiai lehetőségeivel. Ez alapul szolgálhat kilétének későbbi meghatározásához.

²⁸⁴ Ld. az 5., 6. és 7. sz. iratokban említett kötelezvényeket.

²⁸⁵ Horti István (1625 k.–1689) 1684-től az erdélyi református egyházkerület püspöke.

²⁸⁶ descriptiojaval = leírásával

²⁸⁷ originaleknak = eredeti iratoknak

²⁸⁸ Kolosvári ezen állítását igazolja Anslar elismervénye, amelyben a lelkész kijelenti, hogy az enyedi professzor a kötelezvényeket a gondjaira bizza. Ld. a 7. sz. dokumentumot.

²⁸⁹ A befektetett pénz kamatait valóban felvették évenként, de nem maga Anslar, hanem – az ő megbízásából – mások. Vö. SA, ATO, 327, 60 (1686); 329, 59 (1687); 331, 75 (1688); 333, 77 (1689); 335, 66 (1690); 337, 123 (1691).

²⁹⁰ extrahaltam = szerezttem

²⁹¹ A Biblia kiadására szánt 2500 aranyforint átszámítva 5000 birodalmi tallérnak felel meg. A birodalmi tallér és a holland gulden közötti váltószám 2,5, a pénz befektetésekor ezért jegyezték be 12500 guldent az amszterdami kincstárnokok pénztárkönyvébe és naplófőkönyvébe.

²⁹² aequaliter = egyenlően

²⁹³ intentiohoz = szándékhoz, törekvéshez

ember, el adniis úgy könnyeb, mint ha az egész summarol csak egy obligatoria volna.²⁹⁴ Attuk aszt a' penszt az Amstelodami Respublikanak Anno 1684 Mense Majo,²⁹⁵ a' diest²⁹⁶ most nem tudom hol fel keresni, mert Majusban tölt hat eszten-deje.²⁹⁷ Minden esztendőre attak tria per centum, az eöt ezer Tallerra mas fel szaz Tallert.²⁹⁸ A ket első esztendőre valo interessét, Taleros Imperiales 300²⁹⁹ én köl-töttem el,³⁰⁰ mellyet meg igirt vala Istenben el nyugott kegyelmes Fejedelmünk,³⁰¹ hogy meg fizeti az Ecclesianak.³⁰² A negy esztendőre valo interes, Taleros Impe-riales 600 Anslar Uramnal leszen,³⁰³ hanem ha a' nekem adot pénzért, mert aszt akkor előre a' magaebol attá vala, interesül valamit el venne, mely teszen circiter³⁰⁴ Taleros Imperiales 10. és ha a' maga farattsagara is valamit nem kivan.³⁰⁵ Mert az ilyen Agensnek fizetése jár, de úgy hiszem, eö kegyelme, mint az olyanok, sokat nem kivan, mert a' Magyaroknak szeretöje és minden fele az Ecclesiának nagy Promotora,³⁰⁶ elege is vagyon. Nem is tudom, kire mertük volna aeqvo commodo et securo³⁰⁷ el bizoni eszt a' dolgot, mint eö kegyelmére. Igyekszem vala én azon, hogy az Indica Societasnak³⁰⁸ adgyam aszt a' penszt, hogy mikor ama nagy nye-resegekkel meg jöttek volna, ket, három, negy annyi nyereséggel, mint volt a Ca-pitale, a' szeret a' nyeresegben miis participaltunk volna,³⁰⁹ és úgy hiszem, a' mi Ecclesiankra valo tekintetert eszt a' penszt oda is be szerezhettük volna, de ugyan

²⁹⁴ A befektetett összeget végül mégis egyszerre vették fel a négy kötelezvény alapján 1696. május 15-én az az évi kamatokkal együtt. Vö. SA, ATO, 348, 87. A források tehát megcáfolják azt a szakirodalomban elterjedt nézetet, hogy a pénz hazahozatalára 1695-ben került sor (vö. POLY, 1904–1905, V. 226; SIPOS, 2000. 39.).

²⁹⁵ mense Majo = május hónapban

²⁹⁶ diest = napot

²⁹⁷ Kolosvári az évet kivéve pontosan emlékszik: a pénz befektetésére valóban hat évvel korábban, 1685. május 8-án került sor.

²⁹⁸ Kolosvári pontosan számol: a befektetést követő két évben a négy kötelezvényre évente összesen 375 gulden kamatot fizettek, ami egy évre 150, két évre 300 birodalmi tallérnak felel meg. Vö. SA, ATO, 327, 60 (1686); 329, 59 (1687).

²⁹⁹ Taleros Imperiales 300 = háromszáz birodalmi tallért. – A kéziratban: Impp. 300

³⁰⁰ Kolosvári szavai hitelesek. Egy Gyulafehérváron, 1701. január 6-án készített kimutatás szerint az enyedi professzor valóban 300 birodalmi tallért, vagyis 750 guldent kapott Anslaartól előlegként. Vö. MOL, P 658, 11. cs.

³⁰¹ Apafi Mihály 1690. április 15-én halt meg.

³⁰² A korábban említett kimutatásban is az áll, hogy Apafi megígérte: a Kolosvári által felvett összeget megtéríti az erdélyi református egyháznak. Mivel az összeg még 1701-ben is ígervényként szerepel, egy másik helyen pedig ugyanezt az összeget hiányként tüntetik fel, úgy tűnik, a fejedelem az összeget nem térítette meg. Vö. MOL, P 658, 11. cs.

³⁰³ A befektetett pénz kamata Anslaar kezelésében évekig gyűlt, és csak 1693-tól került sor az első kifizetésekre. Vö. MOL, P 658, 11. cs.

³⁰⁴ circiter = körülbelül

³⁰⁵ Anslaar az előbb említett kimutatás szerint a Kolosvárinak adott előleget valóban a befektetett pénz kamatának felvételéből vette vissza, és a feltételezett, körülbelül 3,33 százalékos kamatnál kedvezőbb, 2,65 százalékos kamatot számított fel, a „maga fáradságára” viszont nem kért semmit. Vö. MOL, P 658, 11. cs.

³⁰⁶ Anslaar e jellemzése egybeesik a már korábban idézett, halála után megjelent nekrológban foglaltakkal, mely szerint nemcsak saját egyházközségét támogatta, hanem más egyházaknak is erején felül segített. Vö. ALPHEN, 1694. 49.

³⁰⁷ aeqvo commodo et securo = alkalmas módon is és biztonságosan is

³⁰⁸ Indica Societasnak = a Holland Kelet-indiai Társaságnak

³⁰⁹ participaltunk volna = részesedtünk volna

csak nem attak volna nekünk többet ha[---], hanem 3. vagy 4. per centum.³¹⁰ Ama nagy nyereség penig Soci[etatis] et Respublicae bonum,³¹¹ melyet ők semmikepen el nem idegenitene[k]. [---] egyéb dolgokat a' mi nézi, a' mellyekről Kegyelmed ír, mert [---] ír, mind nehéz és rövid időre szorittatott. Valamiben [---] szolgálattal lenni, mindent eörmest cselekszem.

Kegyelmed[nek] penig és egész hazanak minden jot kivanvan, maradok Kegyelmednek alazatos szolgaja. Ultima Maji³¹² 1691. N. Enyed.

Kolosvari Istvan m[anu] pr[opria].³¹³

Más kezével: Kolosvari Istvan Uram levele az Amsteradamban le tett Ecclesia penzeröl.³¹⁴

³¹⁰ A társaságnak voltak részvényei is, de adott ki kötelezvényeket is a nála befektetett pénz után, sőt az is előfordult, hogy az osztalékot vagy annak egy részét kötelezvényekben fizette ki, ezekre viszont csak 3,5 százalékos kamatot fizetett. Vö. GAASTRA, 1989. 241.

³¹¹ Societatis et Respublicae bonum = a társaság és a köztársaság vagyona

³¹² ultima Maji = május utolsó napja

³¹³ Autográf

³¹⁴ A kézírás némileg hasonlít Kolosváriéra, de annál „kiírtabb”, és egyes betűket másképp ír.

Rövidítések és irodalomjegyzék

1. Levéltári források

ENML, KJ	Erdélyi Nemzeri Múzeum Levéltára (jelenleg a Román Országos Levéltár Kolozs megyei Igazgatóságának kezelésében), Kolozsvár, Kemény József gyűjteménye
MOL	Magyar Országos Levéltár, Budapest
P 658	Teleki család marosvásárhelyi levéltára, Új rendezés
P 1238	Teleki család marosvásárhelyi levéltára, Teleki Mihály-gyűjtemény
P 1952	Bethlen család levéltára, Bethlen Miklós és felesége, Rhédey Júlia iratai
R 319	Kisebb családi fondtöredékek 1527–1990
NA, ASG	Nationaal Archief, Archief van de Staten-Generaal, Hága
SA, ATO	Stadsarchief Amsterdam, Archief van de Thesauriers Ordinaris, Amszterdam

2. Szakirodalom

ALPHEN	ALPHEN, Hyeronimus van: <i>Schrijfmattige verklaring over de woorden des apostels Pauli Heb. XIII: vs. 7,8 [...] By gelegentheid van het [...] overlijden van Guilielmus Anslaar</i> . Amsterdam, 1694.
ASSELT	ASSELT, W. J. van: <i>Johannes Coccejus. Portet van een zeventiende- eeuwus theoloog op oude en nieuwe wegen</i> . Heerenveen, 1997.
BOD	BOD Péter: <i>Smirnai Szent Polikárpus, avagy sok keserves háborúságok között magok hivataljokat keresztyéni szorgalmatossággal kegyesen viselő erdélyi református püspököknek históriájok</i> . [Nagyenyed], 1766.
BOZZAY–LADÁNYI	BOZZAY Réka–LADÁNYI Sándor: <i>Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595–1918</i> . Budapest, 2007. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 15.)
BUJTÁS	BUJTÁS László Zsigmond: <i>Balthasar Bekker magyar vonatkozású könyvei és olvasmányai</i> . In: <i>Könyv és Könyvtár</i> 26 (2004) 225–266.
COMMELIN	COMMELIN, Casparus: <i>Beschryvinge van Amsterdam</i> . Amsterdam, 1693.

- DÉZSI
1899 DÉZSI Lajos: *Misztótfalusi Kis Miklós*. Budapest, 1899. In: *Magyar író és könyvnyomtató a XVII. században*. 1–301. (Magyar történeti életrajzok, 33.)
- GAASTRA
1989 GAASTRA, Femme Simon: *Bewind en beleid bij de VOC. De financiële en commerciële beleid van de bewindhebbers*. Zutphen, 1989.
- GÖMÖRI
2002 GÖMÖRI György: *Kaposi Juhász Sámuel angliai utazása és későbbi tanári működése*. In: *Emlékkönyv a Teleki Téka alapításának 200. évfordulójára 1802–2002*. Szerk. DEÉ NAGY Anikó, SEBESTYÉN-SPIELMANN Mihály, VAKARCS Szilárd. Marosvásárhely, 2002. 523–529.
- 2005 GÖMÖRI György: *Magyarországi diákok angol és kót egyetemeken 1526–1789*. Budapest, 2005. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 14.)
- HAIMAN
1987 *Tótfalusi Kis Miklós Mentsége*. Szerkesztette, a bevezető tanulmányt írta és a jegyzeteket összeállította HAIMAN György. Budapest, 1987.
- HERNER–KESERŰ
1985 HERNER János–KESERŰ Bálint: *Adalékok az Amszterdami Biblia sorsához*. In: *Tótfalusi Kis Miklós. Az Amszterdami Biblia kiadásának évfordulója alkalmából Debrecenben 1985. április 25-27-én megtartott konferencián elhangzott előadások*. Debrecen, 1985. 92–97.
- JAKÓ
1974 *Erdélyi féniks. Misztótfalusi Kis Miklós öröksége*. Bevezető tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel közreadja JAKÓ Zsigmond. Bukarest, 1974.
- JANKOVICS
1981 *Bethlen Mihály útinaplója [1691–1695]*. Sajtó alá rendezte és az utószót írta JANKOVICS József. Budapest, 1981.
- KONCZ
1886 KONCZ József: *Kolozsvári István, gyulafehérvári professor követsége 1684–85-ben biblia-nyomtatás és más politikai ügyekben Németországba, Belgiumba, sat.* In: *Protestáns Közlöny* 16 (1886) 471–472.
- KONCZ
1887 KONCZ József: *Kolozsvári István levelei Teleki Mihályhoz 1–4. (1684–1685)*. In: *Protestáns Közlöny* 17 (1887) 152–153., 214–215., 222–223., 231.

- KOLTAY-KASTNER
1954
KOLTAY-KASTNER Jenő: *Tótfalusi Kis Miklós coccejánizmusá*. In: *Irodalomtörténeti Közlemények* 58 (1954) 284–296.
- LIEBURG
1996
LIEBURG, F. A. van: *Repertorium van Nederlandse hervormde predikanten tot 1816. 1. Predikanten*. Dordrecht, 1996.
- MIKLÓS
1919
MIKLÓS, E.: *De houding der Nederlanden in de Hongaarsche geloofsvervolgingen (1674/1680)*. In: *Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap* 40 (1919) 10–110.
- MOLNÁR
2002
MOLNÁR József: *Misztótfalusi Kis Miklós*. Budapest, 2002.
- NIEUWKERK
2009
De Wisselbank. Van stadsbank tot bank van de wereld. Redactie en samenstelling Marius van NIEUWKERK. Amsterdam, 2009.
- NIENES–BRUGGEMAN
2002
Archieven van de Friese stadhouders: inventarissen van de archieven van de Friese stadhouders van Willem Lodewijk tot en met Willem V, 1584-1795 door A. P. van Nienes en M. Bruggeman. Hilversum, 2002.
- NOACK–SPETT
1997
NOACK, Lothar–SPETT, Jürgen: *Bio-Bibliographien. Brandenburgische Gelehrte der Frühen Neuzeit. Berlin-Cölln 1640–1688*. Berlin, 1997. (Veröffentlichungen zur brandenburgischen Kulturgeschichte der Frühen Neuzeit)
- POKOLY
1904–1905
POKOLY József: *Az erdélyi református egyház története*. I–V. Budapest, 1904–1905.
- RMK III
Régi Magyar Könyvtár. III. Magyar szerzőktől külföldön 1480-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványoknak könyvészeti kézikönyve. Első és második rész. Írták SZABÓ Károly és HELLEBRANT Árpád. Budapest, 1896–1898.
- SCHUTTE
1976
SCHUTTE, O.: *Repertorium der Nederlandse vertegenwoordigers residerende in het buitenland 1584–1810*. 's-Gravenhage, 1976. (Rijks-geschiedkundige Publicatiën)

SCHUTTE
1983

SCHUTTE, O.: *Repertorium der buitenlandse vertegenwoordigers residerende in Nederland 1584–1810*. 's-Gravenhage, 1983. (Rijksgeschiedkundige Publicatiën)

SÍPOS
2000

SÍPOS Gábor: *Az Erdélyi Református Főkonzisztórium kialakulása 1668–1713–(1736)*. Kolozsvár, 2000. (Erdélyi Tudományos Füzetek, 230.)

SLUIS
1994

SLUIS, Jacob van: *Het omzwaaien van Johannes vander Waeyen. In: Een richtingenstrijd in de Gereformeerde Kerk. Voetianen en coccejanen 1650–1750*. Red. F. G. M. de BROEYER & E. G. E. van der WALL. Zoetermeer, 1994. 95–103.

SZÁDECZKY
1901

SZÁDECZKY Béla: *Erdély visszacsatolásának története a bécsi hadjárattól a gubernium kezdetéig*. In: *Erdélyi Múzeum* 18 (1901) 421–435, 483–509, 563–590

SZILÁGYI
1894

SZILÁGYI Sándor: *Az amsterdami biblia történetéhez*. In: *Magyar Könyvszemle* 19 (1894) 378–379.

THOMASSEN
2009

THOMASSEN, T. H. P. M.: *Instrumenten van de macht. De Staten-Generaal en hun archieven*. Amsterdam, 2009. (doktori disszertáció)

R. VÁRKONYI
1984

R. VÁRKONYI Ágnes: *Erdélyi változások. Az erdélyi fejedelemség a török kiűzésének korában 1660–1711*. Budapest, 1984.

V. WINDISCH
1955

Bethlen Miklós önéletírása. I–II. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta V. WINDISCH Éva, az előszót írta TOLNAI Gábor. Budapest, 1955. (Magyar Századok)

